

ABIPUS KORDONO: BALTARUSIJOS JĖZUITŲ IR LIETUVOS BUVUSIŲ JĖZUITŲ RYŠIAI PO 1773 M.

LIUDAS JOVAIŠA

Ivadas. Iki pat XVIII a. vidurio (1756–1758) bemaž visą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją (išskyrus Brastos kolegiją, Juravičių ir Kordenio rezidencijas bei Mozyriaus misiją) apėmė viena – Lietuvos – jėzuitų provincija, maža to, aprėpusi ir Livoniją, Prūsiją, Varmiją, Mazoviją. Provincijai išaugus efektyviai valdomo darinio formą (XVIII a. viduryje jėzuitų joje buvo virš 1100), ši Jėzaus Draugijos struktūra buvo padalyta į dvi – Lietuvos ir Mazovijos – provincijas. Pastaroji apėmė didžiąją rusėniškų LDK žemių dalį su kolegijomis Polocke, Oršoje, Vitebske, Minske, Nesvyžiuje, Naugarduke, Pinske ir Mazovijos teritoriją (Pultusko, Plocko, Lomžos, Drohičino kolegijas) drauge su Varšuva. Pamažu abiejose – Lietuvos ir Mazovijos – provincijose radosi naujoji ir jaunoji jėzuitų karta, kurios nariai kaimyninės provincijos bendrabrolių jau nepažinojo. Vis dėlto didžiumą abiejų provincijų jėzuitų 1773 m., Draugijos panaikinimo momentu, dar sudarė tie, kurie buvo įstoję į senąją „didžiąją“ Lietuvos provinciją ir atlikę naujokyną Vilniuje.

Jėzuitų asmeninių pažinčių bei ryšių klausimas svarbus ir aiškinantis dar vieną netrukus po senosios Lietuvos provincijos padalijimo atsiradusią perskyrą. 1772 m., Pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo metu, Rusijos imperijos prijungtose žemėse atsidūrė Mazovijos provincijai priklausiusios Polocko, Oršos ir Vitebsko kolegijos bei Mstislaulio ir Mogiliavo rezidencijos. Be to, 1772 m. į Rusijos imperijos sudėtį pateko ir Lietuvos provincijai priklausiusi Daugpilio kolegija. Netrukus, 1773 m., prie naujai atsiradusios Lietuvos–Rusijos sienos (vadinamojo „kordono“) prisidėjo ir fundamentali jėzuitų statuso permaina: tų metų rudenį Abiejų Tautų Respublikoje realizavus popiežiaus sprendimą panaikinti Jėzaus Draugiją, Rusijos imperatorė Kotryna II nusprendė neleisti paskelbti popiežiaus breivės savo šalyje ir paragino jėzuitus tęsti vienuolinį gyvenimą pagal savo

Jėzuitų provincijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (1773)

vienuolijos nuostatus. Ši iki 1773 m. Mazovijos ir Lietuvos provincijoms priklausiusi ir po 1773 m. likusi veikti jėzuitų grupė po kurio laiko susiorganizavo į naują struktūrinį darinį, žinomą Baltarusijos provincijos vardu. Ši provincija Jėzaus Draugijos istorijoje atliko ypatingą vaidmenį – kaip struktūra, ordino visuotinio panaikinimo laikotarpiu išlaikiusi oficialų veikimą ir institucinį tęstinumą Rusijos imperijoje bei perdavusi nenutrūkusio veikimo tradiciją 1814 m. popiežiaus Pijaus VII visame pasaulyje atkurtai Jėzaus Draugijai.

Iki šiol istoriografijoje šios jėzuitų bendruomenės transformacijos iš esmės tyrinėtos tik Jėzaus Draugijos formaliuoju-organizaciniu požiūriu – kaip vienuolijos tęstinumo klostymasis Rusijos imperijoje; čia pirmiausia minėtinas fundamentalus Mareko Ingloto SJ veikalas¹. Jėzuitų kaip sudėtingą pasirinkimą – tarp bažnytinės ir pasaulietinės valdžios, tarp tėvynės ir vienuolinės šeimos – išgyvenančių asmenų bendruomenė kol kas yra likusi nuošalyje. Kaip į šią dramatišką takoskyrą sureagavo Lietuvos ir Mazovijos provincijoms priklausę jėzuitai ir buvę jėzuitai abiejose „kordono“ pusėse? Kokio masto kadru „apykaitą“ sukėlė šios geografinės perskyros ir institucinės permainos? Kokius skirtingose pusėse atsidūrusių tos pačios Draugijos (neretai – ir tos pačios provincijos) ryšius tai liudija? Į šiuos bene pirmą kartą keliamus klausimus ir bus ieškoma atsakymo šiame straipsnyje. Juo siekiama: 1) nustatyti po Jėzaus Draugijos panaikinimo 1773 m. savo statusą pakeitusių jėzuitų grupes: a) Rusijos imperijoje likusią nepanaikintą Draugiją palikusius jos narius, b) Lietuvos ir Mazovijos provincijų teritorijoje panaikinimą patyrusius buvusius jėzuitus, kurie nusprendė prisijungti prie bendrabrolių Rusijos imperijoje; 2) išnagrinėti ir įvertinti abiejų grupių sudėtį; 3) atskleisti jėzuitų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir buvusių jėzuitų Rusijos imperijoje bendrystės pavidalus ir bendravimo formas.

Išskyrus jau minėtą Ingloto veikalą ir enciklopedinę literatūrą², straipsnyje daugiausia remiamasi šaltiniais; didžiumą svarbiausių galima suskirstyti į kelias kategorijas. Pirma, tai Baltarusijos provincijos jėzuitų sąrašai: a) po maždaug dešimtmečio pertraukos ankstesnių metinių katalogų tradiciją pratęsę Baltarusijos provincijos jėzuitų katalogai, 1784–1819 m.

¹ Marek Inglot, *La Compagnia di Gesù nell'Impero Russo (1772–1820), e la sua parte nella restaurazione generale della Compagnia*, Roma: Pontificia Università Gregoriana, 1997.

² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień, Kraków: WAM, 1996; Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej*, cz. II: *Słownik biograficzny*, Warszawa: IHN PAN, 2018.

(iki jėzuitų veiklos Rusijoje pabaigos) spausdinti Mogiliave ir Polocke³; b) ankstesnio laikotarpio žinių spragą iš dalies užpildantys Baltarusijos jėzuitų provincijos narių, joje mirusiųjų, iš jos atleistųjų registrai⁴. Antra, tai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ar jos vyskupijose po 1773 m. rezidavusių buvusių jėzuitų⁵ ir Vilniaus vyskupijos beneficijų bei dvasininkų⁶ sąrašai, Vilniaus vyskupijos administracijos išduodamų dokumentų⁷ ir dvasininkų šventimų⁸ registrai. Trečia, tai Jėzaus Draugijos Romos archyve išlikusi Baltarusijos provincijos vyresniųjų korespondencija (laiškų nuorašai)⁹; ji įgalina bent iš dalies atskleisti buvusių jėzuitų jungimosi prie Baltarusijos jėzuitų bendruomenės peripetijas. Straipsnyje nagrinėjant personalinės sudėties klausimus, bus remiamasi prieduose pateikta susisteminta šaltinių informacija, tad į konkrečius šaltinius tekste nebus referuojama. Išnašose bus dokumentuojamas tik jėzuitų ir buvusių jėzuitų susirašinėjimas.

³ *Catalogus personarum et officiorum Societatis Iesu in Alba Russia ex anno 1784 in annum 1785* [ir in annum 1786], Mohiloviae: Typographia Archiepiscopi (s. a.); *Catalogus personarum et officiorum Societatis Iesu in Alba Russia in annum 1788* [ir ex anno 1788 in annum 1789, ir kt., iki 1802/1803 m. katalogo imtinai], Polociae: Typographia [arba: Typis] Collegii Societatis Iesu (s. a.); *Catalogus personarum et officiorum Societatis Iesu in Imperio Rossiano ex anno 1803 in annum 1804* [ir kt., iki 1806/1807 m. katalogo imtinai], Polociae: Typis Collegii Societatis Iesu (s. a.); *Catalogus sociorum et officiorum provinciae Societatis Iesu in Imperio Rossiano ex anno 1807 in annum 1808*, Polociae: Typis Collegii Societatis Iesu (s. a.); *Catalogus sociorum et officiorum Societatis Iesu in Imperio Rossiano ex anno 1808 in annum 1809* [ir kt., iki 1811/1812 m. katalogo imtinai; 1812/1813 m. katalogas neišlikęs], Polociae: Typis Collegii Societatis Iesu (s. a.); *Catalogus sociorum et officiorum Societatis Iesu in Imperio Rossiano ex anno 1813 in annum 1814* [ir kt., iki 1819/1820 m. katalogo imtinai; 1815/1816 m. katalogas neišlikęs], Polociae: Typis Academicis Societatis Iesu (s. a.). Katalogais naudotasi pilniausią jų rinkinį saugančiame Pietų Lenkijos jėzuitų provincijos archyve Krokuvoje.

⁴ *Archivum Romanum Societatis Iesu* (toliau – ARSI), Russia, t. 32.

⁵ *Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas*, f. 1603, ap. 1, b. 79, l. 35r–38v (buv. jėzuitų LDK sąrašas, 1774 m. liepos 10 d.); *Archivum Apostolicum Vaticanum* (toliau – AAV), Nunziatura di Varsavia, t. 119, l. 421r–423v (buv. jėzuitų Vilniaus vyskupijoje ir LDK sąrašai, 1775 m.).

⁶ *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius* (toliau – LNMMB RKRS), f. 203, bylos nenumėruotos (1778 ir 1800 m. sąrašai); *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 59 (1781–1790 m. žinios); *Rusijos valstybės istorijos archyvas*, f. 822, ap. 12, b. 2943 (1797 m. informacija).

⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3503 (1784 m.); *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 57–553, b. 1413 (1780–1781 m.), 1414 (1785 m.), 1417 (1789 m.).

⁸ *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 43, b. 21288, 21290.

⁹ ARSI, Russia, t. 1019, 1020, 1021, 1022, 1025.

1. Jėzuitai „disidentai“ Baltarusijoje: paklusti popiežiui, ne imperatorei? Imperatorei Kotrynai II 1773 m. atsisakius paskelbti Jėzaus Draugijos panaikinimą skelbiančią popiežiaus brevę, jėzuitai liko veikti Rusijos teritorijoje ir išlaikė veiklos tęstinumą per kritiškiausią vienuolijos istorijos laikotarpį – panaikinimo keturiasdešimtmetį (1773–1814), iki buvo išstremti iš Rusijos 1820 m. pradžioje. Šią grupę sudarė iki 1772 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Livonijos teritorijose veikusios jėzuitų bendruomenės: a) Mazovijos provincijai priklausiusios Polocko (90 asmenų), Vitebsko (17 asmenų), Oršos (16 asmenų) kolegijos, Mstislaulio (16 asmenų) ir Mogiliavo (15 asmenų) rezidencijos ir 13 misijų punktuose veikusių jėzuitų (iš viso – 167 asmenys); b) Lietuvos provincijos sudėtyje buvusi Daugpilio kolegijos bendruomenė (15 jėzuitų) drauge su 18 kunigų jėzuitų, dirbusių šiai kolegijai pavaldžiose misijų stotyse (iš viso 33 asmenys)¹⁰. Šie 200 kunigų, studentų ir brolių jėzuitų išgyveno sudėtingą metą, turėdami apsispręsti, kuriai – bažnytinei ar pasaulietinei valdžiai, popiežiui ar imperatorei, kurios valdžioje jie tik ką buvo atsidūrę, – turėtų paklusti. Sutrikę jėzuitai iš pradžių kreipėsi į savo vyskopus (Vilniaus vysk. Ignacą Masalskį ir Livonijos vysk. Steponą Giedraitį) ir nuncijų išaiškinimo, tačiau aiškaus atsakymo negavo. 1773–1774 m. sąvartoje į Sankt Peterburgą nuvyko Rusijos imperijoje likusių Mazovijos provincijos jėzuitų vyresniuoju viceprovincijolo teisėmis paskirtas Polocko kolegijos rektorius Stanislovas Černevičius (1728–1785). Jis prašė imperatorės leidimo įvykdyti popiežiaus potvarkį, tačiau susidūrė su kategorišku atsisakymu. Tuo metu, 1773 m. gruodį, Černevičius buvęs priverstas atleisti iš Draugijos 26 narius, esą sukėlusius tikrą maištą; 1774 m. pasitraukė dar 27 Draugijos nariai (11 kunigų, 9 studentai, 7 broliai)¹¹. Pasitraukusieji lyg ir turėjo sudaryti ketvirtadalį (53 iš 200) Rusijos imperijoje likusių jėzuitų. Iš tiesų ši dalis veikiausiai buvo dar didesnė (sieki bemaž trečdalį?), nes išlikusiuose šaltiniuose, atrodo, kalbama tik apie Rusijos imperijoje atsidūrusią Mazovijos provincijos dalį, t. y. 167 jėzuitus. Daugpilio kolegijos jėzuitai, priklausę ir kitai ordino provincijai (Lietuvos), ir kitai vyskupijai (Livonijos), komunikacinius ryšius su kitais Rusijos imperijos valdžion patekusiais jėzuitais užmezgė ir organizaciškai integravosi tik po kurio laiko, tad labai tikėtina, kad tarp 1773–1774 m. Rusijos imperijoje išstojusiųjų (formaliai – „atleistųjų“) iš Draugijos „livoniečių“

¹⁰ AAV, Nunziatura di Varsavia, t. 118, l. 142v, 145v.

¹¹ Apie Baltarusijos jėzuitų veiksmus ir elgesį Draugijos panaikinimo akivaizdoje plačiau žr. Marek Inglot, *op. cit.*, p. 47–63; duomenys apie išstojusiuosius p. 51.

atvejai nebuvo įskaičiuoti. Vis dėlto senųjų, 1773 m. panaikintų struktūrų (Mazovijos ir Lietuvos jėzuitų provincijų) ribos pamažu nyko, ir visi Rusijos imperijoje atsidadė ir apsisprendė likti Draugijoje jėzuitai ilginiui susivienijo naujos ir bendros Baltarusijos provincijos sudėtyje.

Lyginant aukščiau paminėtus Ingloto pateiktus skaičius su šaltinių (naudotų jo paties) duomenimis¹², galima patvirtinti ar patikslinti, kad 1773–1774 m. Draugiją vadinamojoje Baltarusijos provincijoje (neskaitant Livonijos) paliko 11 tėvų (kunigų), 10 studentų (scholastikų) ir 8 broliai pagalbininkai, iš viso 29 asmenys. Tai gerokai mažiau nei Ingloto nurodomas (be pavardžių) skaičius – gal šio autoriaus monografijoje pasitraukusieji per klaidą buvo sudubliuoti? Tai rodytų labai panašus abiejų grupių skaičius (26 ir 27) ir artima abiejų paminėjimų chronologija – 1773 m. gruodis ir 1774 metai. Galbūt „maištininkai“ *de facto* pasitraukė dar 1773 m. pabaigoje, o formaliai buvo atleisti jau 1774 m.? Žinome tokį pavyzdį: t. Juozapas Katenbringas paliko Draugiją ir išvyko iš Baltarusijos dar 1774 m. pabaigoje, tačiau oficialiuosiuose kataloguose jo atleidimo data nurodomi 1775 metai (žr. priedą Nr. 1). Tokiu atveju Jėzaus Draugijos personaliniai „nuostoliai“ Baltarusijos provincijoje būtų kur kas menkesni – ne 53 iš 167 (31,7 proc.), o tik 29 iš 167 (17,4 proc., t. y. arti penktadalio).

Dalis senųjų Draugijos narių iš Baltarusijos provincijos, pavieniui arba keliese, išstodavo ir vėliau – tokių iš viso buvo 7 tėvai, 15 studentų ir 3 broliai, taigi bemaž antra tiek (25), tačiau šios grupės atstovų išstojimas nebuvo masinis ir vienalaikis. Vėliausiai, tik 1809 m. (t. y. po 36 metų!), pasitraukė 1773 m. studentu buvęs Dominykas Vainilavičius, tačiau du trečdaliai šios kategorijos jėzuitų (17 iš 25) Baltarusijos provinciją paliko dar XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje (1775–1779). Po Draugijos veiklos ir gyvenimo Rusijos imperijoje reaktyvavimo (1782) išstojimai bebuvę pavieniai ir išimtiniai – 1784 m. (1), 1786 m. (2), o po to – tik 1809 m. (1). Taigi dauguma Baltarusijos jėzuitus palikusiuųjų (46 iš 54) tai padarė per šešerius metus (1773–1779) nuo Draugijos panaikinimo; praėjus dešimtmečiui (po 1782), tokių tebuvo viso labo 4.

Iš viso anksčiau ar vėliau Baltarusijos provincijoje iš Draugijos išstojo 54 jos nariai, čia rezidavę 1773 m. – šis skaičius beveik sutampa su Ingloto pateiktuoju (53), tad gal autorius bus įvėlęs chronologinę klaidą (visus išstojusiuosius „paankstinęs“ į 1773–1774 m. laikotarpį?). Procentiniu požiūriu

¹² Svarbiausias šaltinis čia – atleistųjų iš Baltarusijos provincijos sąrašas: ARSI, Russia, t. 1032/33.

tai – bemaž trečdalis (32,5 proc.) visų 1773 m. Baltarusijoje buvusių jėzuitų; didžioji dalis Draugiją paliko dar XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje.

Žiūrint struktūriškai, vienuolinių grupių požiūriu, iš viso Baltarusijos provinciją paliko 18 tėvų, 24 studentai, 11 brolių ir dar vienas brolis pagalbininkas naujokas (skulptorius Pranciškus Priščinskis, pakartotinai įstojęs į Draugiją ir antrą kartą bebaigiantis atlikti arba ką tik atlikęs naujokyną). Matyt, Baltarusijoje susidariusi situacija labiausiai buvo nepriimtina jauniems Draugijos nariams – studentams: jų grupėje absoliutus išstojusiųjų skaičius buvo didžiausias, nepaisant to, kad studentų buvo mažiau nei tėvų ar brolių. Žiūrint procentiškai, išstojusieji sudarė pusę visų studentų (24 iš 47). Tai galima paaiškinti jaunatvišku, radikalesniu gyvenimo tvarkymo(si) būdu, taip pat tuo, kad studentai, dar nedavę galutinių įžadų, galėjo be didesnio vargo, tvarkingai palikti Draugiją.

Išstojusių tėvų skaičiaus būta ketvirtadaliu mažesnio, tačiau pačioje pradžioje, 1773–1774 m., būtent tėvų tarp tuo metu išstojusiųjų buvo daugiausia. Iš 72 tėvų, 1773 m. buvusių Baltarusijos provincijoje, Draugiją anksčiau ar vėliau paliko 18 – lygiai ketvirtadalis, t. y. dukart mažiau nei studentų. Lygiai tokia pati proporcija (12 iš 48) pastebima ir tarp brolių pagalbininkų. Dalis tėvų (bent 10 iš 18) ir brolių jau buvo davę galutinius profeso, dvasinio ar pasaulietinio pagalbininko įžadus, tad, kitaip nei studentai ar jaunesni tėvai ar broliai, šiaip jau neturėjo būti taip paprastai atleisti iš vienuolinio luomo. Vis dėlto abejotina, ar popiežiaus oficialiai panaikintos vienuolinės bendruomenės palikimas šiems „dezertyrams“ Bažnyčioje sukėlė kokių nors teisinių keblumų.

Iki šiol nemėginta nustatyti, kaip Draugijos panaikinimas atsiliepė Lietuvos provincijai priklausiusiam Daugpilio kolegijos personalui. Iš surinktų duomenų matyti, kad pasitraukti iš vienuolijos šioje kolegijoje nusprendė 5 tėvai (visi – jau po galutinių įžadų), 1 studentas ir 1 brolis, t. y. bent 7 jėzuitai iš 33 (21,2 proc.) – mažiau nei Baltarusijos provincijoje. Vienas pasitraukęs studentas iš dviejų (50 proc.) iš esmės atitinka proporciją, buvusią ir Baltarusijos provincijoje, tačiau Pranciškus Malichsas iš Draugijos išstojo tik po 30 metų (1803), jau būdamas galutinius įžadus davusiu tėvu profesu). 5 išstoję kunigai iš 24 (20 proc.) – rodiklis, taip pat panašus į Baltarusijos provincijoje buvusį ketvirtadalį. Išstojusių brolių dalis (1 iš 7, arba 14,3 proc.) – gerokai žemesnė, tačiau nėra iki galo aišku, ar išstojusiųjų nebuvo daugiau. Duomenų trūkumas neleidžia tiksliai nustatyti Livonijoje išstojusiųjų iš Draugijos skaičiaus, juolab nežinome nieko tikro apie išstojimo aplinkybes, tad chronologijos įvertinimas, kitaip nei Baltarusijos atveju, čia nėra įmanomas.

Summa summarum, apibendrinant visus turimus duomenis, galima konstatuoti, kad iš 200 jėzuitų, kuriems 1773 m. Rusijos imperijoje nebuvo paskelbta popiežiaus brevė dėl Jėzaus Draugijos panaikinimo, vienuolią anksčiau ar vėliau paliko beveik trečdalis – 61 asmuo (30,5 proc.): 23 tėvai, 25 studentai ir 13 brolių pagalbininkų. Tai sudarė 24 proc. tėvų (23 iš 96), 51 proc. studentų (25 iš 49) ir 23,6 proc. brolių (13 iš 55). Labiliausia studentų laikysena paaiškintina jų stažo Draugijoje trumpumu ir menkesniu asmeniniu ir formaliu susisaistymu su Draugija.

Aptarus formaliuosius-kiekybinius klausimus, galima pasvarstyti ir kokybinius. Kokie motyvai vertė kai kuriuos jėzuitus palikti savo vienuolinę šeimą? Kaip klostėsi Jėzaus Draugiją palikusiųjų gyvenimas? Kokie buvo jų santykiai su Baltarusijoje likusiais buvusiais bendrabroliais?

Deja, beveik jokių tiesioginių asmeninių ištarų *expressis verbis*, kurios leistų vienareikšmiškai konstatuoti bent šio tokias jėzuitų pasitraukimo po 1773 m. priežastis, kol kas neaptikta. Vienintelis žinomas atvejis – Mazovijos provincijos jėzuito Pauliaus Snarskio liudijimas apie savo apsisprendimą. Gyvendamas aneksuotoje LDK dalyje, kurioje monarchė uždraudė paskelbti popiežiaus brevę, Snarskis iš pradžių drauge su kitais jėzuitais vadovavosi principu, kad nepaskelbtas įstatymas neįpareigoja. Daugiau nei po trejų metų, t. y. apie 1776–1777 m., su reikalais išvykęs ir „išsilaisvinęs“ nuo vienodo visų, t. y. Baltarusijos jėzuitų, požiūrio bei galvodamas apie tai, kad dėl senyvo amžiaus gali veikiai tekti stoti prieš Dievo teisimą, Snarskis suabejojo, ar šis „užsieniečių“ argumentas padės jam Teisėjo aki-vaizdoje. Visą apsvaistę nusprendė, jog sąžinė bus ramesnė paklusus popiežiaus ištarme, kad ir labai skaudžiai baudžiančiai, tad negaišdamas sekuliarizavosi ir dabar gyvena ramus, laisvas nuo bet kokių sąžinės priekaištų. Pažymėtina, kad „dezertyravęs“ iš Baltarusijos jėzuitų Snarskis vengė smerkti šiųjų apsisprendimą: jis pats nenusidėjęs, nes jėzuitiško gyvenimo tąsa turėjusi tam tikrą pagrindą; nesmerkias ir lig šiol Draugijoje likusiųjų nei jų sprendimo, palikdamas visa tai Dievo nuožiūrai¹³. Galima

¹³ „W czasie publikacji Bulli wszędzie po Koronie i Litwie byłem w zabranym kraju, gdzie iż publikować Bulli Najjaśniejsza] Monarchini nie pozwoiliła, a Nasi tam na tym fundamencie *lex lata non promulgata non tenet, non obligat* utrzymywali się w swym dawnym stanie, jako i teraz na tymże fundamencie utrzymują się, i ja z niemi tejże sentencji, jako dość bezpiecznej i jako tam przed kasacją jeszcze będący, trzymałem się. [...] Nie potępiał i ja nawet teraz ich o tę sentencję; Bogu to zostawuję. Sam zaś stamtąd w interesie wyjachawszy i od tłumu jednostajnego tam wszystkich zdania uwolniwszy się, gdym pojrzał się na śmierć przez podeszłość wieku nieopodal odemnie stojącą, strwożony myślić mocno począłem, jeśli ów argument Zagranicznych zastąpi mię na sądzie Boskim, i [...]”

tik numanyti, kad ir nemaža kitų „dezertyrų“ pasitraukė, nes apsisprendė paklusti popiežiaus valiai. Galbūt reikšmės turėjo ne vien ryžtas paisyti Draugijos tėvų profesų duodamo ištikimybės popiežiaus siuntimui įžado, bet ir „patriotinis“ motyvas – nenoras paklusti ką tik dalį Tėvynės aneksavusiai imperatorei ir pasidalijimas likimu, kokį patyrė bendrabroliai beveik visame likusiame pasaulyje (taip pat ir, numanytina, daugelio pasitraukusių Baltarusijos jėzuitų gimtuosiuose kraštuose).

Didžiuma Baltarusijos jėzuitų (likusieji), regis, buvo linkę ištikimai laikytis *status quo*, galbūt priimdami įvykius ne kaip atsitiktinumą ar keistiną neteisę, o kaip Apvaizdos ženklą. Tokia nuostata ryškėja Martynui Počobutui 1774 m. rudenį rašytame t. Gabrieliaus Lenkevičiaus (jis vėliau, 1785–1798 m., ėjo jėzuitų Baltarusijoje generalinio vikaro pareigas) laiške: „Aš esu ten, galvoju tai, darau tai, ko prisiekiau laikytis prieš trisdešimt metų. [...] Mums čia iki šiol klojasi gerai; kokią pabaigą mums numatė Aukščiausioji Apvaizda, sunku numatyti, ir spėlioti labai jau nedera; laikau savo svarbiausia pareiga šiame gyvenime laukti to palankiai nusiteikus. Tau širdingai dėkoju už nuolatinių atminimų ir malonų rūpestingumą, ir jei reikalas pasinaudoti saldžiais Tavo draugystės vaisiais prispaus, pasinaudosiu tuo su malonumu, nes [?] kitokio gyvenimo būdo neplanuoju, kaip jau ne kartą Tave patikinau. Ir ne anksčiau [pasinaudosiu Tavo pagalba?], nei man bus visais požiūriais tinkama, kitaip ir Tau, ir pats sau tapčiau pasibjaurėtinas“¹⁴.

przekonany w sobie zostałem, iż doskonalej i bezpieczniej dla sumnienia jest Bulli Namiestnika Chrystusowego, choć tak srodze nas karzącego, poddać się i cierpieć ukaranie, aniżeli argumentując za sobą i rękę Boską, przez Namiestnika jego karzącą, sposobem mniej karnych synów utrzymując, sprzeciwiać się i nie poddawać się. I to mię krom Bulli konwinkowało: jak ja 4 *votorum* profes będąc, za granicą dobrowolnie utrzymywać się mam! Przysiągłem *in quarto voto Summo Pontifici* na misje, gdzieby postać chciał, a dobrowolnie żyć w tym kraju chcę, gdzie ani sam, gdyby roskazano, wykonać przysięgi nie mogę, ani papież może mi tamto roskazać, gdzie i Papieżowi ręce związane do roskazania, i mnie do wykonania. Dlaczego Zagranicznych i zdanie ich Panu Bogu poleciwszy, w rzeczach zbawienia *tutiora* i *perfectiora* obierając, wraz bez zwłoki poddając się Bulli sekularyzowałem się, i spokojnie teraz bez zatrwożenia żadnego na sumnieniu żyję a śmierci czekam. Nie zgrzeszyłem, żem się sekularyzował idąc za Bullą i *post dictamen rationis – quod patet expresse, not probare necesse*. Nie zgrzeszyłem, kiedy i za granicą z drugimi utrzymującami więcej 3 lat utrzymywałem się, bo trzymałem się, choć i wątpliwość nagabala, wsparty na mocnym axioma theologickim: *In dubio melior est conditio possidentis*. A zatym jak się nie spodziewam Bogu na sądzie Jego strasznyim za to odpowiedzieć, żem się zaraz nie sekularyzował, tak spodziewam się, że żaden, ani Ty sam, [Jaśnie] O[święcony] Panie, nie będziesz mi tego poczytał za grzech [...]” (Pauliaus Snarskio laiškas vysk. Ignacui Jokūbui Masalskiui [?], [b. v., b. d.], in: *VUB RS*, f. 16, b. 17, l. 1v–2r).

¹⁴ „Ja tam iestem, to myślę, to czynię, do czego się od trzydziestu lat przyrzeczyłem.

Apie Draugiją palikusių brolių likimą veik nieko nežinoma; fragmentiškos žinios ir apie tėvus bei scholastikus. Dauguma jų byloja apie kuniškią veiklą ir bažnytinę karjerą (išimtis – santuoką sudaręs ir drauge su žmona Kosciuškos sukilime žuvęs Mykolas Konča), dažniausiai – tuose pačiuose arba kaimyniniuose kraštuose. Antai Daugpilyje dirbė tėvai Antanas Alenkevičius ir Jonas Buivydas persikėlė į netolimą Ilūkstę (buv. jėzuitų kolegiją) Kurše, Stanislovas Šadurskis tapo Livonijos garbės kanau-ninku, o Juozapas Simonavičius darbavosi Polocko dekanate (kaip dvaro kapelionas, vėliau – kaip altarista); vien Antanas Šliogeris išvyko į lietuviškas žemes ir tapo Šeduvos bei Naujamiesčio parapijų klebonu. Ne vienas buv. Baltarusijos provincijos narys liko toje pačioje teritorijoje (Baltarusijos vyskupijoje, vėliau – Mogiliavo arkivyskupijoje) darbuotis kaip diecezinis kunigas. Antanas Jurgis Berentas tapo Mstislaulio klebonu ir Mogiliavo arkivyskupo oficijolu, Ignacas Bohomolecas – Maskvos klebonu; netoliese, baltarusiškose žemėse, klebonavo Bonifacas Dambrovskis (Paliudovicuose), Timotiejus Lebkovskis (Ekimanėje), Liudvikas Mirskis (Mioruose), Danielius Spiridovičius (Dysnoje), Petras Šulcas (Lukomlėje). Toliau pajudėjo tik vienas kitas – Nesvyžiaus klebonu tapęs Juozapas Katenbringas, Kodėnyje mansionarijumi prisiglaudęs Juozapas Leščinskis, Vilniuje ir Olykoje beneficijas gavęs, galiausiai pirmuoju Minsko vyskupu paskirtas Jokūbas Ignacas Dederka, Tirkšliuose vietos seniūnų Vaziškių kapelionu įsitaisęs Paulius Snarskis. Didesnis mobilumas, regis, buvo būdingas tiems, kurie stėjo darbuotis į edukacinę tarnystę: Steponas Michalovskis rado mokytojo vietą Pinske, o Bernardas Lovišas – Vilniuje ir Kražiuose. Pastebėtina, kad absoliuti dauguma migravo savų jėzuitinių administracinių struktūrų (atitinkamai Lietuvos arba Mazovijos provincijų) arealuose – juos peržengė tik Lietuvos provincijos tėvas Simonavičius ir keli Mazovijos provincijos nariai – tėvas Leščinskis, scholastikai Dederka ir Lovišas.

Išstojusieji iš Baltarusijos provincijos anaip tol nebūtinai paliko Draugiją priešišškai nusiteikę. Kokių nors tokio nedraugiškumo įrodymų ne-

[...] Nam tu dotąd wszystko się dzieie dobrze; jaki zaś Opatrzność Naywyższa naznaczyła nam koniec, to przewidzieć trudno, i szperać bardzo nie należy, a czekać tego z powolnością za największą w tym życiu sobie zakładam powinność. Tobie za stateczną pamięć i uprzejmą troskliwość serdecznie dziękuję, i jeśli potrzeba przycisnie użyć skutków słodkiej przyjaźni Twojej, uczynię to z wdzięcznością, bo inszego sobie systema [?] życia nie zakładam, jakem już nie raz cię upewnił, ale nie pierwej, nim mnie się będzie ze wszystkich miar godziło, inaczej i tobie, i mnie samemu stałbym się obrzydliwy” (Gabrieliaus Lenkevičiaus laiškas Martynui Počobutui, Polockas, 1774-10-01, in: *VUB RS*, f. 5, b. A31-5561-5567, l. 3r-v).

turime. Atvirkščiai, vyskupas Dederka buvo žinomas dėl savo draugiško santykio su jėzuitais, Steponas Michalovskis minėtas kaip Daugpilio kolegijos geradarys, o mirus kun. Andriejui Berentui Baltarusijos jėzuitams pavesta paaukoti už jį po vienerias Mišias „kaip už Livonijoje mirusį Jėzaus Draugijos bičiulį ir geradarį“¹⁵. Maža to, gyvenimo saulėlydyje į Daugpilio kolegiją vėl pasibeldė Antanas Alenkevičius – kad spėtų numirti vėl prisijungęs prie Draugijos. Sugrįžo ir brolis Petras Michalskis – bet jo išstojimas 1786 m. Oršoje veikiausiai nebuvo susijęs su Draugijos panaikinimo sukeltomis perturbacijomis.

2. Buvę jėzuitai – vėl Draugijoje: kiek? kada? iš kur? Po masinio išstojimo 1773–1774 m. Baltarusijos jėzuitų būklė stabilizavosi ir netgi ėmė tvirtėti: Lietuvos provincijai priklausę Daugpilio kolegijos ir jos misijų jėzuitai pasivedė Baltarusijos viceprovincijolo Černevičiaus valdžiai; po ilgesnės pertraukos kunigais buvo įšventinta grupė jėzuitų studentų (1776); 1779 m. Polocke atidarytas naujokynas, sutraukęs kandidatų iš įvairių Europos šalių. 1779 m. žemiausiu lygmeniu atnaujinta jėzuitų formacijos grandinė toliau buvo nuosekliai tęsiama: Polocke įvestos jėzuitų filosofijos (1780) ir teologijos (1782) studijos, o 1784 m. Daugpilyje atidarytas vienuolinę formaciją užbaigiantis terciatas. Itin svarbi Draugijos tolimesniam gyvenimui buvo 1782 m. Polocke sušaukta ekstraordinarinė generalinė kongregacija. Jos metu provincijolas Černevičius išrinktas Jėzaus Draugijos generaliniu vikaru; gavęs naujus įgaliojimus, jis pasiskyrė tris asistentus ir admonitorius – tokiu būdu buvo suformuota centrinė laikinoji Jėzaus Draugijos vadovybė. Jėzuitų veiklą ypač sustiprino 1783 m. audiencijos metu Mogiliavo vyskupui sufraganui (buv. Lietuvos provincijos tėvui jėzuitui) popiežiaus Pijaus VI neoficialiai, žodžiu (*vivae vocis oraculo*), išreikšta parama jėzuitų veiklai Rusijos imperijoje. Kitas kokybiškai naujas ir svarbus jėzuitų Rusijoje patvirtinimo žingsnis buvo 1801 m. paskelbta Pijaus VII bulė *Catholicae fidei*, kuria oficialiai patvirtintas Jėzaus Draugijos veikimas Rusijos imperijoje; ja remdamasis generalinis vikaras Pranciškus Kareu pradėjo vadintis Jėzaus Draugijos generaliniu vyresniuoju Rusijoje. Šis partikuliarinis jėzuitų patvirtinimas atvėrė kelią jėzuitų atkūrimui po 1801 m. ir kitose šalyse; laipsniškas procesas 1814 m. rugpjūtį Romoje baigėsi visišku Jėzaus Draugijos atkūrimu. Tada Rusijos jėzuitams vadovavęs Tadas Bžozovskis tapo ir visos Jėzaus Draugijos generaliniu vyresniuoju¹⁶. Negavęs leidimo išvykti į Romą,

¹⁵ ARSI, Russia, t. 1032/36.

¹⁶ Marek Inglot, *op. cit.*, p. 65–92, 125–164, 249–251.

jis liko neoficialiu Rusijos kaliniu iki mirties 1820 m. sausį, po kurios jėzuitai buvo ištremti iš Rusijos imperijos ir išvyko į įvairius Europos kraštus.

Po 1782–1783 m. įvykių (generalinės kongregacijos ir vyresnybės išrinkimo, popiežiaus duoto žodinio patvirtinimo jėzuitų veiklai) Jėzaus Draugijos narių Baltarusijoje skaičius ėmė sparčiai augti: jei 1783 m. jų buvo 159 (88 tėvai, viso labo 28 scholastikai ir 43 broliai), tai 1805 m. – 333, gerokai daugiau nei antra tiek (145 tėvai, net 100 scholastikų ir 88 broliai). Be išaugusio bendro asmenų skaičiaus, bendruomenės gyvybingumą ypač akivaizdžiai rodė scholastikų (studentų), t. y. naujų ir jaunų, ką tik į Draugiją įstojusių jos narių skaičius. Vėliau, iki jėzuitų ištremimo 1820 m., bendras jėzuitų skaičius stabilizavosi: 1814 m. buvo 349 (174 tėvai, 91 scholastikas, 84 broliai), o 1819 m. – 358 (192 tėvai, 83 scholastikai, 83 broliai)¹⁷. Deja, kartu matyti ir neigiamos tendencijos – mažėjantis studentų skaičius reiškė, kad vienuolija sensta.

Šiame Baltarusijos jėzuitų raidos kontekste galima pažvelgti ir į buv. jėzuitų Lietuvoje bei jų santykio su bendrabroliais Baltarusijoje klausimus. Pirmiausia į akis krenta faktas, kad prisijungti prie jėzuitų Baltarusijoje panoro gana mažai buv. jėzuitų iš buvusių Lietuvos ir Mazovijos provincijų – vos 3,6 proc. (37 iš 1021): 23 kunigai iš 449 (4,1 proc.), 11 studentų iš 301 (3,65 proc.) ir 3 broliai iš 271 (1,1 proc.)¹⁸.

Bendras 37 prisijungusių jėzuitų skaičius, lyginant su išstojusiais iš Baltarusijos provincijos (61) – beveik dvigubai mažesnis, tad išstojimo praktika buvo gerokai dažnesnė nei pakartotinio įstojimo (prisijungimo). Žiūrint provincijomis, prisijungusiųjų Lietuvos provincijos narių buvo kiek daugiau (3,7 proc.): 22 asmenys, t. y. 15 tėvų, 5 studentai, 2 broliai (Mazovijos provincijoje – 15 asmenų, atitinkamai 8, 6 ir 1, iš viso – 2,6 proc.); tarp grupių dydžiu kiek išsiskiria didžiausia (5,8 proc.) Lietuvos provincijos tėvų dalis (15 iš 259). Tokią statistinę tendenciją paaiškinti sudėtinga – atrodytų, kad prisijungimas prie Baltarusijos jėzuitų, tarp kurių dominavo buvę Mazovijos provincijos bendrabrooliai, turėjo būti patrauklesnis būtent pastarosios provincijos nariams.

Chronologinės tendencijos rodo, kad didžiuma buv. jėzuitų (23 iš 37) į Baltarusijos provinciją įstojo dar iki pirmojo (1784/1785) spausdinto katalogo sudarymo, t. y. faktiškai iki Draugijos gyvenimo reorganizavimo ir

¹⁷ Skaičiai pateikti pagal atitinkamų metų Baltarusijos provincijos jėzuitų sąrašus.

¹⁸ Priede pateikiama žinių ir apie du Lietuvos provincijos naujokus, 1773 m. atlikinėjusius naujokyną Vilniuje, tačiau jie, dar nedavę pirmųjų įžadų Jėzaus Draugijoje ir formaliai netapę vienuolijos nariais, į statistinius skaičiavimus neįtraukiami.

reaktyvavimo, tačiau ne iškart po 1773 m. Baltarusijos jėzuitų vyresnysis Černevičius 1775 m. spalio 15 d. laišku iš Polocko kreipėsi į popiežių Pijų VI, be kita ko, prašydamas leidimo pasinaudoti pagalba tų, kurie, kituose kraštuose paskelbus popiežiaus brevę, buvo priversti nusivilkti Draugijos rūbą, ir priskaičiuoti juos prie „mūsiškių vienuolių“¹⁹. Negavęs popiežiaus pritarimo, bet ir nesulaukęs draudimo, Černevičius apie 1776 m. ėmė priminėti prie Baltarusijos jėzuitų prisijungti panorusius buvusius jėzuitus; tarp jų bene pirmieji buvo tėvai Antanas Abramsbergas, Pranciškus Liubovickis, Pranciškus Loupia ir Stanislovas Rostovskis²⁰. Natūralu, kad tokius sprendimus buvusiems jėzuitams buvo lengviausia priimti dar neįsisenėjus gyvenimo pokyčiams, nepripratus prie permainų, galiausiai – tiesiog dar nepasenus. Šia prasme kiek stebina, kad gan nemaža dalis (bemaž ketvirtadalis, t. y. 9 iš 37) prisijungusiųjų prie Draugijos tai padarė gana vėlai, tik 1801–1812 m. Galbūt tai paskatino 1801 m. Pijaus VII paskelbtas oficialus Jėzaus Draugijos Rusijoje patvirtinimas? Gal besikeičianti vyresniųjų pozicija? Įdomu, kad 1784–1800 m. laikotarpiu prie Baltarusijos jėzuitų prisijungė vos 5 buvę bendrabroliai, paskutinysis iš jų – 1795 m. Tuomet įvykęs paskutinysis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas jėzuitus ir didelę dalį buv. jėzuitų vėlei sujungė toje pačioje valstybėje, tačiau šis faktas, atrodo, neturėjo jokios įtakos buv. jėzuitų grįžimo į Draugiją procesui.

Atrodo, kad šios tokios reikšmės galėjo turėti geografinis veiksnys – kaimynystė: dalis buv. jėzuitų, nusprendusių vėl prisijungti prie Draugijos, darbavosi pirmojo ATR padalijimo metu Rusijos aneksuotose teritorijose arba jų kaimynystėje – Kurše arba rytinėse Baltarusijos žemėse. Antai Livonijoje, tarp tebeveikiančios Daugpilio kolegijos ir jos misijų stočių, kunigavo Andriejus Jankauskas, Matas Juraha, Dominykas Masiulevičius, Jonas Petkevičius, Ignacas Jomantas, į čionykštę Kraslavos seminariją įstojo Martynas Heikingas. Netoliese, Kurše, buvusioje Ilūkstės jėzuitų kolegijoje kunigavo Antanas Alenkevičius, mokytojavo Liudvikas Vizgintas. Baltarusijos žemėse, netoli „kordono“, darbavosi Lučiojaus misionierius Vladislovas Golaševskis, Čerėjos klebonas Jeronimas Haraburda, Babruisko mokyklos pamokslininkas Antanas Sutockis, Pinsko mokytojas Mansuetas Skokovskis, Minsko mokytojai Tadas Bžozovskis, Juozapas Laurinavičius, Motiejus

¹⁹ „Item ut, siquidem tyrocinium isthic nostrorum non habetur, liceat nobis ad nostra ministeria adhibere opem eorum, qui extra fines regionis huius, officiosa bullae promulgatione, habitum Societatis deponere coacti sunt, eosque nostris religiosis annumerare“ (Marek Ingłot, *op. cit.*, p. 268).

²⁰ *Ibid.*, p. 63 (ir išn. 62).

Olendzkis, šios mokyklos pamokslininkas Motiejus Raketis. Tam tikrą grupę sudarė vilniečiai – „akademikai“ (profesorai Jokūbas Linkenhejeris, Stanislovas Rostovskis, rektoriai Ignacas Žaba, Martynas Počobutas) ir „sielovadininkai“ (Andriejus Bainilevičius, Andriejus Vaidagas). Be abejo, būta atskirų atvejų – Pranciškus Borovskis ir Jonas Bogurskis atvyko iš Mazovijos, Pranciškus Loupia – iš Prūsijos, Martynas Kučevskis – netgi iš Romos. Brolis Marcijonas Koscieša metė prekybą vynu Varšuvoje.

3. Buvę jėzuitai – „sugrižėliai“: Draugija mielesnė už Tėvynę (ir popiežių)? Dauguma buv. jėzuitų Lietuvoje – Jėzaus Draugijos entuziastų, kurie jautėsi našlaičiais pojėzuitiniame pasaulyje, – dūsavo dėl Draugijos likimo ir vylėsi jos atkūrimo. Vis dėlto vos vienas kitas iš jų pasinaudojo galimybe tęsti vienuolinį gyvenimą oficialiose jėzuitinėse struktūrose. Kaip tai paaiškinti?

Į buv. jėzuitų prisijungimą reikėtų pažvelgti iš dviejų – LDK buv. jėzuitų ir Baltarusijos jėzuitų – perspektyvų. Pirmosios, deja, nepavyko aptikti suformuluotos *expressis verbis*, tad tolimesni svarstymai – spekuliatyvūs. Pirma, LDK jėzuitai, kurių specifinę vienuolinę tapatybę išreiškė ketvirtasis – klusnumo popiežiui – įžadas, galėjo tokį klusnumą Romos vyskupui iškelti aukščiau savo pačių valios ar troškimų, nepaliaudami *pasyviai* trokšti Draugijos atkūrimo tuo pačiu būdu, koku ji buvo panaikinta, t. y. popiežiaus sprendimu²¹. Kad tokia laikysena galėjo būti būdinga ir reikšminga, netiesiogiai liudija Baltarusijos jėzuitų pavyzdys, kai nemaža jų dalis paliko Draugiją taip ir neišgirdę jiems paskelbiamos popiežiaus brevės, bet pakludami šiaip jau žinomai popiežiaus valiai²². Tokią laikyseną – nuolankiai priimti vienokią ar kitokią vyresnybės valią – gali paaiškinti visai kitokį likimą patyrusių Baltarusijos jėzuitų ištarmės. Jos atskleidžia Baltarusijos jėzuitų pasiryžimą ir „išoriškai“, ir „vidujai“ laikytis ištikimybės tam, kam juos įpareigojo įvykiai ir aplinkybės, skirtingai susiklosčiusios abiejuose „kordono pusėse.

Antai atsakydamas į buv. jėzuito Pranciškaus Koiševskio (1716–1793) prašymą jį priimti, Baltarusijos jėzuitų generalinis vikaras Černevičius pir-

²¹ Pvz., dėl Draugijos panaikinimo sielvartavo, jos atkūrimo vylėsi, tačiau prie Baltarusijos jėzuitų nemėgino prisijungti buvęs Lietuvos provincijos tėvas Mikalojus Velička; žr. Liudas Jovaiša, „Gyvenimas po mirties: Kražių jėzuitų ir buvusių jėzuitų likimai po 1773 metų“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2017, t. 44, p. 114, išn. 147.

²² Be abejo, kai kuriais atvejais tokia motyvacija galėjo būti pridengtas ir su įvykiais tiesiogiai nesusijęs ketinimas išstoti iš Jėzaus Draugijos.

miausia atsakė, kad prašytojui dera, laikantis dabartinio statuso, drauge su kitais išsklaidytais broliais viltis Draugijos *visuotinio* atkūrimo, guodžiantis, kad šv. Tėvas Ignacas tarp savo sūnų ir karių turės ir tuos, kurie dėl neteisybės neteko savo vardo ir buveinių, tačiau iš kurių nebuvo galima atimti Draugijos dvasios, skrupulingo nustatytų taisyklių laikymosi, uolumo dėlei artimo išganymo ir tvirto nusistatymo vėl prisijungti prie Draugijos, kuri gal būsianti atkurta greičiau nei tikimasi²³. Matyt, gavęs pakartotinį prašymą, Baltarusijos jėzuitų vyresnysis po kelių mėnesių rašė jau tiesiau: „išsklaidyti broliai [tegu?] stengiasi išlaikyti Draugijos dvasią ir daryti tai, kas būdinga mūsų pasauliui“. Černevičius pabrėžė, kad „[n]e mūsų galioje panaikinti tokį skirtumą, koks yra tarp mūsų ir jūsų, garbieji tėvai. Jums Klemenso brevė buvo kaip dera paskelbta, mums – visai ne. Jūs aukščiau su Bažnyčios autoritetu buvote pavesti vietos ordinarų jurisdikcijai, mes tebeturime sveikas Draugijos privilegijas, nepažeistai išlaikydami ir vardą, ir rūbą bei jos [t. y. Draugijos] statusą. [...] Kadangi taip yra ir išorinis teismas (*forum externum*) mus laiko vienuoliais ir kaip tokius pripažįsta, ir mano, kad jūs esate dieceziniai kunigai, jums nė kiek nepadėtų, jei jums būtų praplėsta mūsų pareigos galia“²⁴.

Antroji buv. jėzuitų neapsisprendimo prisijungti prie Baltarusijos jėzuitų bendruomenės priežastis galėjo būti nenoras išvykti į svetimą, tėvynei priešišką šalį, paklusti imperatorės autoritetui, laikytis lojalumo jai ir netgi

²³ „Non restat Reverentiae Vestrae nisi ut cum caeteris fratribus dispersionis praestolentur communem Societatis in integrum restitutionem; ac interim hoc sustentetur solatio, quod Sanctissimus Dux et Pater noster Ignatius non potest non habere in numero militum et filiorum suorum eos, qui, licet per injuriam exauctoritati, nomen pristinum et stationes suas amiserunt, id tamen quod solum sors invida, armataque majore quam a nobis superari posset potestate, ablatis rebus omnibus, auferre nobis non potuit, spiritum scilicet Societatis, morum ad sanctas eius leges exactam integritatem, zelum salutis proximorum, firmitatemque adjungendi se iterum corpori Societatis citius fortassis, quam speremus, per orbem universum redintegrando, pro ratione praesentis sui status retinere studeat“ (Stanislovo Černevičiaus laiškas Pranciškui Koiševskiui į Pinską, 1783-08-30, in: *ARSI*, Russia, t. 1019, p. 67–68).

²⁴ „... fratres dispersionis [...] spiritum Societatis retinere ac ea, quae vocationis sunt nostrae, agere student [...]. Non nostrum quippe est tollere discrimen tantum, quantum nos inter ac vos, Reverendi Patres, intercedit. Vobis breve Clementinum rite promulgatum est, nobis minime. Vos suprema auctoritate Ecclesiae jurisdictioni locorum Ordinariorum subjecti estis, nobis privilegia Societatis sunt integra, adeo ut et nomen, et habitum, et statum ejusdem intemneret retineamus [...]. Quae cum ita sint, nosque forum externum regulares esse censeat et agnoscat, vos autem presbyteros saeculares esse reputet, non juvaret vos quidquam, si ad vos potestas muneris nostri extenderetur“ (Stanislovo Černevičiaus laiškas Pranciškui Koiševskiui į Pinską, 1783-12-20, in: *Ibid.*, p. 87–88).

ją šlovinti. Galbūt kai kurie buv. jėzuitai verčiau rinkosi būti LDK piliečiais nei universalios Jėzaus Draugijos nariais?

Svarbu ir tai, kad vien buv. jėzuitų noro prisijungti prie oficialiai tebeveikiančių bičiulių nepakako – reikėjo ir pastarųjų sutikimo, kuris, kaip matėme iš ankstesnių atsakymų Pranciškui Koiševskiui, anaipol nebuvo savaime suprantamas. Kaip byloja aukščiau pateiktos citatos, iš principo galėjo nebūti laikoma tinkamu dalyku keisti vieniems tokį, o kitiems – kitokį turimą statusą. Panašiai atsakyta Mykolui Skšypskiui (1738 – po 1802): „sprendžiu Viešpatyje, kad Jūs, Gerbiamas Pone, pas jus trūkstant, ypač dabar, Evangelijos darbininkų, verčiau liktumėte toje vietoje, kurioje esate, mat ten galėtumėte daugiau nuveikti Dievo garbei nei atvykęs čia, kur mūsų buveinių ankštuma vargiai gali sutalpinti darbininkų gausybę [...]. [R]eikia tau laukti Draugijos išplėtimo ir į jūsų kraštus, o tuo tarpu viską reikia daryti taip, tarsi būtumėte vienas iš Jėzaus draugų“²⁵. Vis dėlto vienokį ar kitokį atsakymą nulemti galėjo konkrečios aplinkybės. Generalinis vikaras Černevičius kun. Koiševskiui 1783 m. atsakė, kad Rusijos valstybės valdžia draudžia priimti vyresnius nei 50 m. amžiaus asmenis, o naujasis generalinis vikaras Lenkevičius 1785 m. tam pačiam adresatui pakartojo punktą dėl valstybės ribojamo amžiaus, pridėdamas papildomą argumentą – vietų Baltarusijos jėzuitų namuose stygių²⁶. Tais pačiais metais tas pats Lenkevičius kitam besiprašančiam – Antanui Alenkevičiui – rašė tarsi priekaištaudamas: „Vėlai, šviesusis ir didžiai gerbiamas Pone, prašote manęs priimti į šią mažytę Jėzaus draugų kaimenę“. Vis dėlto toliau mintis kryo visiškai kita linkme: kadangi Evangelijos prievaizdas priėmė atėjusius dirbti ir vienuoliktą valandą, jėzuitams gerai žinomi Alenkevičiaus talentai ir meilė pašaukimui esą be vargo leidžia priskirti jį prie bičiulių. Atsakymas baigtas nedviprasmišku raginimu: „Taigi atvyk, brangiausias Tėve, kuo greičiau sutvarkęs atidėliojančius reikalus“²⁷.

Baltarusijos provincijos vyresnybės korespondencija leidžia suprasti, kad mažas prie Baltarusijos jėzuitų prisijungusių buv. Lietuvos jėzuitų skaičius – ne vien pastarųjų nenoro prisijungti, bet ir pirmųjų dažnai rezervuotos

²⁵ [Generalinio vikaro Jeronimo Vicherto?] laiškas Mykolui Skšypskiui, 1802-08-11, in: *ARSI, Russia*, t. 1020, p. 122–123.

²⁶ Stanislovo Černevičiaus laiškas Pranciškui Koiševskiui į Pinską, 1783-12-20; Gabrieliaus Lenkevičiaus laiškas Pranciškui Koiševskiui į Pinską, 1785-02-10, in: *ARSI, Russia*, t. 1019, p. 87–88, 204–205.

²⁷ Gabrieliaus Lenkevičiaus laiškas Antanui Alenkevičiui į Ilūkstę, 1787-08-05, in: *Ibid.*, p. 262.

laikysenos pasekmė. Kokie motyvai ir kokios aplinkybės galėjo lemti (ne)sitikimą priimti buvusius jėzuitus atgal į bendruomenę?

Pirma – besikeičiančios istorinės realijos. Kiek daugiau nei pusė (16 iš 28) buv. Lietuvos jėzuitų, tapusių Baltarusijos provincijos nariais, prisijungė ne vėliau kaip 1783 m., t. y. iki visiškos jėzuitų Rusijoje veiklos normalizacijos, kai į Polocką pradėjo vykti ir nauji kandidatai, ir Draugijos veteranai iš visos Europos. Iki šios pakilimo bangos jėzuitų skaičius Rusijos imperijoje, kaip matėme, ketvirtadaliui išstojus iš Draugijos, buvo gerokai sumažėjęs, tad norintieji prisijungti turėjo būti noriai laukiami, o vietos visiems turėjo pakakti. Vėliau prioritetas galėjo būti teikiamas jaunesniems, pajėgesniems kandidatams, juoba kad namuose turėjo pradėti darytis ankšta; vis dėlto tai nereiškia, kad nebuvo daroma išimčių, kaip antai minėtajam t. Alenkevičiui, kuris mirė vos spėjęs prisijungti prie Baltarusijos tėvų. Dalies jėzuitų išvykimas į kitas šalis, Draugijos atkūrimas kai kuriuose kituose kraštuose nuo 1804 m. turėjo vėl sumažinti jėzuitų skaičių, o kartu – ir palengvinti „veteranų“ priėmimo sąlygas. Ir iš tiesų, nuo 1783 m. iki oficialaus Jėzaus Draugijos Rusijos imperijoje patvirtinimo 1801 m. prie Baltarusijos jėzuitų prisijungė vos trys buv. jėzuitai iš Lietuvos: Ksaveras Lominskis (1784), Ignacas Jomantas (1786), Juozapas Laurinavičius (1795). Vėliau, XIX a. pradžioje, iš esmės – pirmajame dešimtmetyje (iki Napoleono invazijos) prie Baltarusijos jėzuitų prisijungė paskutinė buv. jėzuitų (8) grupė: Andriejus Vaidagas ir Dominykas Masulevičius (1802), Jonas Bogurskis ir Kazimieras Kognovickis (1805), Jeronimas Haraburda (1806), Matas Juraha (1807), Martynas Počobutas (1808) ir Jonas Petkevičius (1811).

Antra, veikiausiai buvo atsižvelgiama į konkrečias prašytojų personalijas – tuo pačiu metu Koiševskiui porą kartų atsakyta neigiamai, o Alenkevičiui – teigiamai. Iš teigiamo atsakymo Dominykui Masulevičiui matyti, kad reikšmės galėjo turėti ir rekomendacinis Daugpilio kolegijos rektoriaus laiškas²⁸. Taip pat galėjo lemti ir ankstesnė, mums nežinoma, korespondencijos ir ketinimų istorija. Atsakydamas Pranciškui Juozapui Lisikevičiui (1738–1822), generalinis vikaras Lenkevičius leido suprasti, kad dėl neigiamo atsakymo esąs kaltas prašytojo aplaidumas – prieš aštuonerius metus Lenkevičiaus pirmtakas rašęs, kad Lisikevičius nedelsdamas atvyktų į Polocką, bet šis taip ir nepasirodęs. Tuomet būtų radęs vietos, būreliui esant menkam, o dabar įstoję tiek gabių Kristaus vynuogyno darbininkų, kad vietos

²⁸ Pranciškaus Kareu laiškas Dominykui Masulevičiui į Daugpilį, 1802-01-20, in: *ARSI, Russia*, t. 1020, p. 75.

nebesą, tad reikia likti tame pačiame luome, kokiam prašytojas esąs dabar²⁹. Galėjo būti atsižvelgiama ir į prašytojo amžių: 39 m. amžiaus Minsko mokytoji Juozapui Laurinavičiui (matyt, norėjusiam ir toliau mokytojauti, tik jau pas jėzuitus) 1795 m. rašyta, kad, norint užimti aukštesnį laipsnį Draugijoje (t. y. duoti profeso įžadus), šiam reikėtų ne vien pakartoti noviciatą, bet ir išlaikyti filosofijos ir teologijos egzaminus, kuriems pasiruošti reikėtų nemaža laiko, o po to Laurinavičius jau nebebūtų tinkamas dirbti mokykloje. Kiti jėzuitų užsiėmimai (pamokslavimas ir kitokie bažnytiniai darbai, dvasinis vadovavimas ir misionieriaus veikla), be tinkamumo, reikalauja ir geros sveikatos, tad Laurinavičius turėtų pats pasvarstyti ir pasiklausti išmanančių patarimo, ar jis būtų tinkamas atlikti pareigas ir tarnauti Viešpačiui Dievui ir Monarchui, idant nepasirodytų, jog dvasia ryžtinga, o kūnas silpnas³⁰. Tuo tarpu 54 m. amžiaus Jonui Bogurskiui, kuriam leista prisijungti 1802 m., dėstyta kitaip: nors mielesnis būtų buvęs atvykimas esant stipresnėms jėgoms ir jaunesniam amžiui, vis dėlto esąs laukiamas kaip mielas svečias; Bogurskio nuoširdumas, indifferencija ir uoli dvasia verčiantys tikėti, kad vėlyvas jo prisijungimas būsiąs gausiai kompensuotas darbštumu ir įkarščiu³¹. Panašiai palankiai generalinis vikaras Gabrielius Gruberis rašė Mikalojui Osinskiui (1744–1821): „Dievo Karalystei nėra netikusio amžiaus“, nesą kliūtis, kuri neleistų prisijungti prie senų Jėzaus Draugijos bičiulių. „Taigi atvyk, žymus vyre, kad dabar jau pilna burna gertum tos saldybės, kurios paragavai jaunystėje, tuomet turėdamas dvasios pradmenis.“³² Tiesa, kartais gavusieji pažadą būti priimti taip niekados ir neatvykdavo – to nepadarė nei Pijus Vaina (1739–1825), nei jėzuitų entuziastas, Kamojų klebonas Tadas Sulistrovskis (1743? – po 1829)³³.

²⁹ Gabrieliaus Lenkevičiaus laiškas Pranciškui Juozapui Lisikevičiui į Sandomierą, 1788-02-03, in: *ARSI, Russia*, t. 1019, p. 274.

³⁰ Gabrieliaus Lenkevičiaus laiškas Juozapui Laurinavičiui į Minską, 1795-03-??, in: *Ibid.*, p. 266–267.

³¹ Pranciškaus Kareu laiškas Jonui Bogurskiui į Lvovą, 1802-02-27, in: *ARSI, Russia*, t. 1020, p. 86–87.

³² Gabrieliaus Gruberio laiškas Mikalojui Osinskiui į Vloclavę, 1803-12-29, in: *Ibid.*, p. 305.

³³ Tado Bžozovskio laiškas Pijui Vainai, 1812-04-04, in: *ARSI, Russia*, t. 1022, p. 366–367; Nežinomo autoriaus laiškas Tadiui Sulistrovskui į Kamojį, [s. l., s. d.], in: *ARSI, Russia*, t. 1025, p. 95. Įdomu, kad Sulistrovskio kaip Kamojų klebono rašytame „dienoraštyje“ (Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rkps nr 1175) esama ne vieno pozityvaus jėzuitų ir buv. jėzuitų veiklos pasaulyje (Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Indijoje) paminėjimo, užfiksuotas Draugijos atkūrimo Abiejų Sicilijų Karalystėje

Peržvelgus atsakymų įvairovę, galima daryti išvadą, kad ištarmių svyravimai, susiję su nevienodu požiūriu į skirtingus asmenis (besiprašančius priėmimo), galėjo turėti ir kitą kintamąjį – adresanto asmenį. Teigiamą, neigiamą ar neutralų atsakymą galėjo lemti ne vien objektyvios aplinkybės (Rusijos valdžios reikalavimai, vietos namuose stygius) ar prašančiojo vertinimas, bet ir nevienoda Baltarusijos jėzuitų vyresniųjų pozicija, pavyzdžiui, griežtesnė – Gabrieliaus Lenkevičiaus, palankesnė – Tado Bžozovskio. Pastarasis, beje, galėjo būti supratingesnis ir dėl to, kad pats ne vienerius metus pabuvo eksjėzuitu Minske, iki nusprendė prisijungti prie Draugijos Baltarusijoje.

Dar viena išeitis, kurią besiprašantiems į Draugiją siūlė jos vyresnieji, buvo galimybė atnaujinti kitados duotus galutinius (profeso) įžadus; šių įžadų nedavusieji turėjo iš naujo atlikti naujokyną. Pranciškus Kareu Minske gyvenusiam Andriejui Kviatkovskiui (1721–1802) nurodė, kad įžadų atnaujinimui nėra būtinas kunigo dalyvavimas – pakanka tai atlikti Dievo akivaizdoje, pagal siunčiamą formulę surašyti įrašų ratifikacijos aktą ir atsiųsti jį Baltarusijos jėzuitų vyresnybei³⁴. Gabrielius Gruberis paaiškino Pranciškui Paprockiui (1723 – po 1805) tokios praktikos *ratio essendi*: „Visi senieji mūsiškiai negali, kad ir labiausiai norėdami, atvykti čia, pas mus, kad gyventų drauge su mumis po tuo pačiu stogu ir su tuo pačiu rūbu, nes yra seni ir ligoti. Taigi jei kuris nors iš jų, kuris, kiek leidžia jėgos, seka Ignaco dvasia ir nėra susisaistęs bažnytine beneficija, norėtų kadaise teisėtai savo duotus profeso įžadus ratifikuoti, prašančiam šios malonės lengvai [tai] leisčiau“³⁵. Iš norinčiųjų atnaujinti įžadus buvo reikalaujama atsisakyti turimų beneficijų (parapijos klebono, kapitulos kanauninko vietų), nebenešioti titulinį (Livonijos, Smolensko) kanauninkų insignijų, atlikti 8 dienų (profesams) arba 30 dienų (paprastus įžadus atnaujinantiems) rekolekcijas. Jiems leista pragyvenimo dėlei naudotis platesniais įgaliojimais, paprastai suteikiamais jėzuitų misionieriams misijų kraštuose (reikalui esant, gauti išaiškinimą iš buv. Draugijos nario, pasirinkto nuodėmklausiu – kaip savo vyresniojo), imti Mišių stipendijas ir gauti pensiją³⁶. Taip įžadus Draugijoje

1804 m. faktas, tačiau atidžiai sekęs Draugijos bičiulių likimus Sulistrovskis liko nepastebėjęs 1801 m. popiežiaus oficialaus Jėzaus Draugijos Rusijos imperijoje patvirtinimo...

³⁴ Pranciškaus Kareu laiškas Andriejui Kviatkovskiui į Minską, 1802-03-24, in: *ARSI, Russia*, t. 1020, p. 96–97.

³⁵ Gabrieliaus Gruberio laiškas Pranciškui Paprockiui, 1804-08-05, in: *Ibid.*, p. 370.

³⁶ Gabrieliaus Gruberio laiškas Gniezno kan. Simonui Skivskiui, 1805-03-26, in: *ARSI, Russia*, t. 1025, p. 179–181.

1793 m., prieš pat mirtį, atnaujino t. Pranciškus Koiševskis, o nenustatytu metu – ir t. Mykolas Liorkovskis (1731–1817)³⁷.

Prisijungimas prie Baltarusijos jėzuitų bendruomenių leido visiškai atkurti ankstesnį buvimo Jėzaus Draugijoje būdą, įžadų atnaujinimas grąžindavo į dvasinę Draugijos narystę, liekant gyventi ir dirbuotis savo aplinkoje. Būta ir kitų, surogatinių dvasinės bendrystės būdų. Vienas jų – „eksternams“ (t. y. neįėjusiems) suteikiama priėmimo į Draugijos nuopelnus privilegija. Tai buvo leidimas Draugijai nusipelnusiems asmenims (dažniausiai – fundatoriams ir kitiems rėmėjams turtu bei nuosavybe) po mirties gauti tokias pačias maldas už mirusįjį, t. y. įsijungti į mirusių jėzuitų draugiją, o ir gyvam esant naudotis Draugijos narių maldomis. 1787 m. į Draugijos nuopelnus buvo priimti kitados Lietuvos jėzuitų provincijai priklausę vysk. Dovydas Pilkauskas (1735–1803) ir kun. Rapolas Litvinskis (1748–1799), o 1804 m. – buvęs Mazovijos provincijos narys vysk. Kiprijonas Odinecas (1749–1814)³⁸. Kažkokiu pagrindu už buv. jėzuitą, Mogiliavo arkivyskupo sufraganą vysk. Joną Benislavskį (1735–1812) viena proga nuspręsta paaukoti 200 Mišių ir sukalbėti 200 rožinių³⁹.

Svarbi buvo ir privilegijuotais būdais neišforminta atminties ir maldos už mirusius bendrystė. Iš sudarytų sąrašų matyti, kad Baltarusijos jėzuitus pasiekdavo nemaža žinių apie buv. jėzuitus, mirusius Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje; ir šiandien šie mirusiųjų sąrašai dažnai yra vienintelis (arba tiksliausias) informacijos apie buv. jėzuitų mirties laiką (kartais – ir vietą) šaltinis. Kaip buvo gaunama žinių, matyti iš generalinio vikaro Lenkevičiaus 1787 m. rugpjūčio 24 d. laiško Babruisko mokytojui, buvusiam Mazovijos provincijos scholastikui Simonui Ilaševičiui (1751 – po 1791) – jam dėkota už pranešimą apie kitą tos pačios provincijos narį, mirusį buv. „mūsų kitados brolių kun. Gabrielių Snitką“ (1724–1787), už kurį nuspręsta paaukoti po dvejas Mišias Baltarusijos provincijoje⁴⁰.

Baltarusijos jėzuitus ir Lietuvos buv. jėzuitus siejo ir elementarūs, dalykiniai korespondenciniai ryšiai. Regis, itin intensyvų ir gilų ryšį laiškais

³⁷ *Catalogus nostrorum defunctorum*, in: ARSI, Russia, t. 1032/36; *Catalogus eorum, qui aliunde nobis aggregati professionem 4 votorum ratam habuerunt*, in: ARSI, Russia, t. 1032/31.

³⁸ *Catalogus nostrorum defunctorum*, in: ARSI, Russia, t. 1032/36; *Suscepti ad merita Societatis (1785–1821)*, in: ARSI, Russia, t. 1032/30.

³⁹ Pranciškaus Kareu laiškas Jonui Benislavskiui, 1802-06-14, in: ARSI, Russia, t. 1020, p. 109.

⁴⁰ Gabrieliaus Lenkevičiaus laiškas Simonui Ilaševičiui į Babruiską, 1787-08-24, in: ARSI, Russia, t. 1019, p. 271–272.

palaikė Vyriausiosios Lietuvos mokyklos rektorius Počobutas ir Baltarusijos jėzuitų generalinis vikaras Lenkevičius. 1787 m. pastarasis dėkojo Počobutui „už nuolatinį Jo prisirišimą prie nesumuštų senosios savo vėliavos likučių ir už maloningą nuomonę apie mus“⁴¹. Počobutas buvo, žinoma, svarbiausias Baltarusijos jėzuitų korespondentas, pavyzdžiui, jis visada buvo informuojamas apie jėzuitų vyresniųjų pasikeitimus; 1802 m. naujasis generolas Gruberis prisistatė ir Počobutui, ir vysk. Dovydui Pilkauskui (Pilchowski)⁴². Tas pats Gruberis 1803 m. apsidžiaugė gavęs Paprockio laišką iš Varšuvos, mat korespondenciniai ryšiai su buv. jėzuitais Varšuvoje buvo nutrūkę sulig t. Stanislovo Matcinskio (1732 – ap. 1802) mirtimi⁴³.

Epistolinis Baltarusijos jėzuitų palikimas atskleidžia ir buv. jėzuitų, svarbiausių Draugijos simpatikų ir rėmėjų, vardus. Tarp tokių pirmiausia minimi Počobutas ir vysk. Pilkauskas; Počobuto susirašinėjimas su Lenkevičiumi ir Kareu bei jo apsilankymas drauge su Pilkausku Polocke vertinti kaip labai stiprūs palankumo Draugijai įrodymai⁴⁴. 1803 m. iš Parmos į Polocką per Vilnių keliavę italų jėzuitai t. Domenico Venturi (1765–1823) ir br. Domenico Pastori (1768–1804) kelionės pastabose pažymėjo, kad „Vilniuje reikia ieškoti monsinjoro Pilkausko, kuris gyvena pas bernardinus, ir iš jo bus gauta visokeriopos pagalbos“⁴⁵. 1806 m. rašydamas knygų spausdinimo Vilniuje reikalais, generolas Bžozovskis apgailestavo, kad „mirus šviesiajam dauggaliui vyskupui Pilkauskui ir kun. Litvinskiui, kurie, pasakysiu, buvo mūsų prokuratoriai, dabar neturime nieko, kas juos atstotų. Šviesiojo dauggalio Počobuto varginti nedrįstame“⁴⁶.

Dar viena buv. jėzuitų bendrystės su tebeveikiančiais Draugijos namais forma – materialiniai senųjų bičiulių užrašymai ir dovanojimai. Kažką Baltarusijos jėzuitams dovanojo į tiesioginę bendrystę nepriimtas Pranciškus

⁴¹ Gabrieliaus Lenkevičiaus laiškas Martynui Počobutui į Vilnių, 1787-09-09, in: *Ibid.*, p. 266–267.

⁴² Gabrieliaus Gruberio laiškas Martynui Počobutui ir Dovydui Pilkauskui, 1802-10-13, in: *ARSI, Russia*, t. 1020, p. 137–139.

⁴³ Gabrieliaus Gruberio laiškas Pranciškui Paprockiui, 1803-08-14, in: *Ibid.*, p. 261–262.

⁴⁴ Tado Bžozovskio laiškas Martynui Počobutui, 1805-10-11, in: *ARSI, Russia*, t. 1021, p. 16.

⁴⁵ Marek Ingłot, „Z Parmy do Połocka: Jezuici włoscy w drodze na Białoruś na przełomie XVIII/XIX w.“, in: *Itinera clericorum: Kulturotwórcze i religijne aspekty podróży duchownych*, pod redakcją Danuty Quirini-Popławskiej i Łukasza Burkiewicza, Kraków: WAM, 2014, p. 458, 460–461, 468.

⁴⁶ Tado Bžozovskio laiškas Ignacui Račinskiui į Varšuvą, 1806-07-19, in: *Ibid.*, p. 138–139.

Koiševskis⁴⁷; vysk. Pilkausko teirautasi, ką jis žinąs apie Jono Erdmano (1729–1798) užrašymą Draugijos naudai⁴⁸; Brastos vaivados Jono Zybergo klausta apie jo velionio kapeliono, buv. jėzuito Mato Kisielevskio (1738–1801/1802) Baltarusijos jėzuitams užrašytą 500 lenkiškų auksinų sumą⁴⁹. Baltarusijos jėzuitai kaip savo rėmėjus minėjo ir kun. Matą Miloševskį (1714/1715 – po 1801), dovanojusį 6000 lenkiškų auksinų, ir Kazimierą Rogovskį (1728–1810)⁵⁰. Jaudinantis buvo Andriejaus Kviatkovskio dovanojimas. Susirūpinęs atnaujinti įžadus Draugijoje, jis pasiuntė Baltarusijos jėzuitams savo testamentą, ketindamas jiems dovanoti dalį palikimo. Mandagiame Baltarusijos jėzuitų atsakyme pranešta, kad iš viso palikimo teišs rinktas vienas leidinys – Krokuvos vyskupo Jokūbo Zadziko pamokslai – ir testamentas pasiųstas atgal, šia proga reiškiant dėkingumą geradario intencijoms ir Dievo akivaizdoje atmenant, tarsi viskas, kas užrašyta, būtų buvę iš tiesų gauta⁵¹.

Pabaigai. 1773 m. Abiejų Tautų Respublikoje paleistus panaikintos Jėzaus Draugijos narius ir Rusijos imperijoje likusius oficialiai veikti jėzuitus – dvi formaliai atskiras grupes – tebesaistė įvairiopi ryšiai, susiję su bendra praeitimi. Pasirinkusi paklusti popiežiui Baltarusijos provincijos jėzuitų mažuma papildė tiek Abiejų Tautų Respublikoje, tiek Rusijos imperijoje veikiančių, daugiausia parapiinėje sielovadoje, o kartais – ir Edukacijos komisijos mokyklose besidarbuojančių kunigų ir mokytojų gretas. Bent 61 jėzuitas iš 200, atsidūrusių 1772 m. Rusijos aneksuotoje teritorijoje (daugiausia – studentai), anksčiau ar vėliau (didžiuma – per penkerius-šešerius metus po to, kai popiežius paskelbė apie Draugijos panaikinimą) paliko Baltarusijoje likusius veikti bendrabrolius; numanoma, kad nemaža jėzuitų taip pasielgė reaguodami į faktą, kad Draugijos panaikinimą paskelbusi popiežiaus brevė Rusijoje taip ir nebuvo paskelbta.

⁴⁷ Gabrieliaus Lenkevičius laiškas Pranciškui Koiševskiui į Pinską, 1786-02-10, in: *ARSI, Russia*, t. 1019, p. 204–205.

⁴⁸ Gabrieliaus Gruberio laiškas Dovydui Pilkauskui, 1802-10-13, in: *ARSI, Russia*, t. 1020, p. 139.

⁴⁹ Gabrieliaus Gruberio laiškas Jonui Zybergui, 1803-06-15, in: *Ibid.*, p. 237.

⁵⁰ Pranciškaus Kareu laiškas Matui Miloševskiui į Slucką, 1801-07-29, in: *Ibid.*, p. 51; *Catalogus nostrorum defunctorum*, in: *ARSI, Russia*, t. 1032/36; *Catalogus benefactorum et benemeritorum de Societate Albae Russiae*, in: *ARSI, Russia*, t. 1032/34.

⁵¹ Pranciškaus Kareu laiškas Andriejui Kviatkovskiui į Minską, 1802-04-10, in: *ARSI, Russia*, t. 1020, p. 97–98.

Troškusieji ir toliau darbuotis visiškoje bendro vienuolinio gyvenimo pilnatvėje ieškojo – ir neretai rado – galimybių atnaujinti jėzuitišką tapatybę ir prisijungti prie bendrabrolių Baltarusijos provincijoje. Jų nebuvo daug (37, t. y. mažiau nei Rusijos imperijoje nusprendusių palikti Draugiją), tačiau tarp sugrįžusiųjų galima minėti tokias svarbias personas kaip Martyną Počobutą ir pirmąjį oficialiai atkurtos Jėzaus Draugijos generalinį vyresnįjį Tada Bžozovskį. Didžiuma prisijungusiųjų prie Baltarusijos jėzuitų tai padarė per pirmą dešimtmetį po Draugijos panaikinimo (1776–1784); kitas žymesnis prisijungimo pakilimas, pastebimas 1801–1812 m., galbūt buvo paskatintas to, kad Pijus VII 1801 m. oficialiai patvirtino Jėzaus Draugijos gyvavimą Rusijoje.

Menką prie Baltarusijoje veikiančių bendrabrolių prisijungusių jų bičiulių iš panaikintos Draugijos skaičių galima paaiškinti įvairiomis priežastimis. Kaip matyti iš išlikusio Baltarusijos jėzuitų vyresniųjų ir norinčiųjų vėl prisijungti prie Draugijos susirašinėjimo, ne kiekvienas toks prašymas buvo patenkinamas. Neigiamus atsakymus galėjo lemti ir nepalanki veteranų priėmimui provincijos konjunktūra (daug jaunų, pajėgių kandidatų, mažai vietos namuose), ir konkrečių asmenų (tiek vyresniųjų, tiek norinčiųjų prisijungti) savybės. Kartais buvo pasiūlomos alternatyvios ryšio su Draugija atkūrimo formos (privatus išžadų atnaujinimas, priėmimas į Draugijos nuopelnus, atminimas maldose po mirties).

Pora sugrįžusiųjų į Draugiją, jauniausių amžiumi – buvęs studentas Kazimieras Kognovickis ir buvęs naujokas Stanislovas Švientochovskis – Baltarusijos provincijoje sulaukė ne tik oficialaus Draugijos atkūrimo (1814), bet ir jėzuitų ištrėmimo iš Rusijos imperijos (1820). Baigę gyvenimą Austrijos imperijoje atkurtose jėzuitų bendruomenėse, jie tapo gyvu Jėzaus Draugijos tęstinumo liudijimu naujai jėzuitų kartai ir tarsi tiltas sujungė 1773 m. panaikintą „senąją Draugiją“ su nauja ordino istorijos epocha.

Priedai

PRIEDAS NR. 1

JĖZUITAI, ATLEISTI IŠ DRAUGIJOS RUSIJOS IMPERIJOJE (NUO 1773)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Gimimo metai	Provincija	Atleidimo data ir vieta	Gyvenimas ir veikla po atleidimo	Mirties data ir vieta
TĖVAI						
1.	Antonius Alenkiewicz	1728	Lietuvos (profesas)	Daugpilis	Ilūkštės klebonas (min. 1784), Livonijos kanauninkas, vysk. Juozapo Kazimiero Kosakovskio bendradarbis. Likus dviem savaitėms iki mirties vėl įstojo į Draugiją.	1788-02-25, Daugpilis
2.	Andreas Georgius Berent	1730	Mazovijos (profesas)	1776, Mogiliavas	Mstislaulio klebonas. Buvo Mogiliavo kanauninkas, Mogiliavo arkivyskupo oficijolas (nuo 1797).	1805-01-10, Livenmuiža
3.	Ignatius Bohomolec	1738	Mazovijos (profesas)	1774, Polockas ar Vitebskas	Maskvos klebonas, Smolensko kanauninkas.	po 1780
4.	Ioannes Buywid	1732	Lietuvos (profesas)	prieš 1780	Ilūkštės vikaras ir mokytojas (1780–1787).	
5.	Bonifacius Dąbrowski	1742	Mazovijos	1774, Polockas	Paliudovicų (Vilniaus vysk-joje) bažnyčios administratorius (min. 1788–1789).	
6.	Antonius Juriewicz (Jurjewicz)	1740	Mazovijos	1779, Vitebskas		
7.	Joseph Kat(t)enbring	1730	Mazovijos (profesas)	1775, Polockas	1774 pabaigoje paliko Jėzaus Draugiją ir išvyko į Vokietiją kaip Jeronimo Radvilos gubernantas. Vėliau – Nesvyžiaus klebonas (nuo 1777 – min. iki 1788), Smolensko prelatas kustodas (nuo 1780), Svėdasų klebonas (min. 1783–1788). 1804 min. kaip Minsko vyskupijos prelatas.	Apie 1805
8.	Laurentius Kniazewicz	1739	Mazovijos (profesas)	1774, Orša		

9.	Thaddaeus Kobyliński	1736	Mazovijos	1774, Vitebskas		
10.	(Joannes) Gualbertus Kulesza	1742	Mazovijos	1784-12-12, Chalčas		
11.	Timotheus Łebkowski	1734	Mazovijos (profesas)	1774, Polockas	Ekimanės klebonas (min. 1784–1789).	
12.	Michael Łomiński	1715	Mazovijos (profesas)	1774, Orša		
13.	Bernardus Łowisz	1739	Mazovijos	1774, Mogiliavas	Edukacijos komisijos Vilniaus mokyklos mokytojas (iki 1780), Kražių mokyklos mokytojas (1783–1794).	Po 1803, Vilnius
14.	Joseph Skorko	1710	Mazovijos (profesas)	1778, Mscislaulis		
15.	Paulus Snarski	1720	Mazovijos (profesas)	1774, Lozovica ¹	Tirkšlių dvaro (seniūnų Vazińskių) kapelionas (min. 1779-02-04 – 1782-10-15/16?); vėliau (maždaug nuo 1783; min. 1784-03-04 – 1796-08-04) rezidavo Liepojoje, privačiai mokydamas lenkų kalbos ² .	
16.	Joannes Sudziłowski	1738	Mazovijos	1774		
17.	Joseph Symonowicz	1739	Lietuvos (profesas)	?	Ponios Kelpšienės kapelionas (Polocko dekanate, min. 1789). Iki mirties – Kublių altarista.	1807/1808 ³
18.	Stanislaus Szadurski	1726	Lietuvos (profesas)	?	Livonijos garbės kanauninkas.	Po 1780
19.	Antonius Szlagier	1747	Lietuvos (profesas)	?	Šeduvos klebonas (min. nuo 1780 – iki 1792), Naujamiesčio klebonas (nuo 1781 – min. iki 1786).	
20.	Sim(e)on Terlecki	1726	Mazovijos (profesas)	1776, Mscislaulis		1778, Gardinas arba jo apylinkės

¹ Bet laiškuose pats tvirtino po 1773 m. su Baltarusijos jėzuitais pragyvenęs maždaug iki 1776–1777 m.; žr. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 16, b. 17, l. 2r.

² *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 1453, ap. 1, b. 16 (Tirkšlių parapijos krikšto metrikų knyga), l. 1v, 30r; VUB RS, f. 2, b. DC 47_25 (Pauliaus Snarskio laiškas Martynui Počobutui iš Liepojos).

³ 1809 m. Vilniaus vyskupijos elenchas.

21.	Stephanus Wierciechowski	1739	Mazovijos	1774, Polockas		
22.	Joannes Wińcza	1717	Mazovijos (profesas)	1774, Vitebskas		
23.	Joseph Włodecki	1746	Mazovijos	1779, Daugpilis		
SCHOLASTIKAI						
1.	Thaddaeus Bęklewski (Beklewski)	1750	Mazovijos	1774, Polockas		
2.	Carolus Buynowski	1746	Mazovijos	1786-03-15 (kaip „Pater“)		
3.	Florianus Chodźkiewicz	1742	Mazovijos	1774, Polockas		
4.	Josaphat Chreptowicz	1747	Mazovijos	1774, Polockas		
5.	Jacobus Ignatius Dederko	1753	Mazovijos	1774, Polockas	Kun. 1776, abiejų teisių daktaras, Šv. Stanislovo ordino riteris. Vilniaus Šv. Jono bažn. Dievo Kūno koplyčios prepozitas (nuo 1777 iki 1799), Olykos prepozitas infulatas (min. nuo 1793), Vilniaus ir Lucko kanauninkas (min. 1793), Minsko vyskupas nuo 1798. Palaikė artimus ryšius su Baltarusijos jėzuitais.	1828-12-24, Olyka
6.	Joannes Harnak	1741	Mazovijos	1774, Polockas		
7.	Michael Kończa	1741	Mazovijos	1775, Mscislaulis	Prieš 1780 sudarė santuoką.	1794-11-04 žuvo Varšuvoje („Pragos skerdyne-se“, kartu su žmona)
8.	Joannes Lastowski <i>vel</i> Laskowski	1748	Mazovijos	1782-08-29, Faščovka (kaip „Pater“)		
9.	Joseph Leszczyński	1750	Mazovijos	1775, Mogiliavas	Kodenio mansionarijus (min. 1793) ⁴ .	

⁴ 1794 m. Lucko vyskupijos elenchas (p. 56).

10.	Franciscus Mali(e)hs	1751	Lietuvos	1803-06-05, Daugpilis (kaip tėvas profesas)		
11.	Stephanus Michałowski	1748	Mazovijos	1781, Polockas (kaip „Pater“)	Pinsko mokyklos mokytojas (1790–1792). Išleido Kotrynai II dedikuotą politinės ir tautų teisės apybraižą <i>Wykład prawa przyrodzonego</i> (1793). Daugpilio kolegijos geradarys.	1806
12.	Ludovicus Mirski	1747	Mazovijos	nebeminimas 1776/1777	Kunigas nuo 1775. Miorų klebonas (1775–1790).	
13.	Ignatius Paulin	1749	Mazovijos	1776, Polockas (kaip „Pater“)		
14.	Jacobus Pławiński	1742	Mazovijos	1776, Polockas	1773-08-22, 26 ir 28 gavo visus aukštesniusius dvasininko šventimus.	
15.	Nicodemus Pomarnacki	1746	Mazovijos	1774, Polockas		
16.	Adam Richter (Rychter)	1753	Mazovijos	1774, Vitebskas		
17.	Matthias Seyf(f)ardt	1744	Mazovijos	1773		
18.	Daniel Spirydowicz (Spiridowicz)	1747	Mazovijos	1777, Polockas	Dysnos vikaras (? min. 1784), klebonas (min. 1788–1789).	
19.	Petrus Szulc	1752	Mazovijos	1774, Polockas	Kaip Kublicų klebono Konstantino Mirskio vikaras 1783-03-10 teiktas aukštesniesiems dvasininko šventimams ⁵ . Lukomlės klebonas (min. 1789).	
20.	Casimirus Szyszko	1745	Mazovijos	1774, Polockas		
21.	Joseph Wolfar(d)t (Wolfart(t))	1741	Mazovijos	1778, Polockas		
22.	Dominicus Woyniłowicz	1744	Mazovijos	1809, Chalčas (kaip dvasinis pagalbininkas)	1773-12-08–18 gavo visus aukštesniusius dvasininko šventimus.	

⁵ VUB RS, f. 57-B54, b. 30 (1783–1791 m. provizijos Vilniaus vyskupijos klierikų šventimams), l. 2r.

23.	Stanislaus Wyszkowski	1751	Mazovijos	1778 (1776/1777 min. kaip „Pater“)		
24.	Eduardus Zaleski	1750	Mazovijos	1779, Daugpilis		
25.	Vincentius Zorawski	1751	Mazovijos	1776, Orša		
BROLIAI PAGALBININKAI						
1.	Franciscus Delavalle	1744	Mazovijos	1774, Polockas		
2.	Samuel Dołmacki	1724	Mazovijos	1774, Polockas		
3.	Matthias Domaniowski	1743	Mazovijos	1774, Polockas		
4.	Rochus Jakubowski	1722	Mazovijos	1774, Vitebskas		
5.	Stephanus Kracer	1728	Mazovijos	1774, Vitebskas		
6.	Paulus Maluszycki	1722	Mazovijos	1774, Vitebskas		
7.	Petrus Michalski	1746	Mazovijos	1786-02-03, Orša	Vėliau vėl priimtas į Draugiją.	1810-08-15, Mscislaulis
8.	Matthias Topczewski	1730	Mazovijos	1774, Polockas		
9.	Stanislaus Siemaszko	1741	Lietuvos	?		1809
10.	Boguslaus Wierciński	1743	Mazovijos	1774, Polockas		
11.	Valentinus Zambrzycki		Mazovijos	1779, Vitebskas		
12.	Stanislaus Zupranowicz	1741	Mazovijos	1782-08-29, Faščovka (1775/1776 min. kaip „Pater“ (?))		
NAUJOKAS (antrą kartą)						
1.	Franciscus Pryszczyński (II metų)	1720	Mazovijos	1786-01-30, Orša (atleistas antrą kartą)	1774-06-05 gavo žemesniusius dvasininko šventimus.	

PRIEDAS NR. 2

BUVĘ LIETUVOS IR MAZOVIJOS PROVINCIJOS JĖZUITAI,
PO 1773 M. PRISIJUNGĘ PRIE BALTARUSIJOS
JĖZUITŲ PROVINCIJOS

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Gimimo metai	Provincija	Gyvenimas ir veikla po 1773	Prisijungimas prie Baltarusijos jėzuitų	Mirties data ir vieta
TĖVAI						
1.	Antonius Abramsperg	1743	Mazovijos		Min. nuo 1776/1777 (jau kaip „Pater“)	1809-05-29, Polockas
2.	Antonius Alenkiewicz	1728	Lietuvos	Ilūkstės klebonas (1776).	1788	1788-02-25, Daugpilis
3.	Antonius Baynilewicz	1732	Lietuvos	Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios pamokslininkas (min. 1774). Vilniaus akademijos šventadienių pamokslininkas (min. 1775).	Min. nuo 1784/1785	1804
4.	Franciscus Borowski	1743	Mazovijos	Po 1773 liko Varšuvoje, dėstė, buvo koleginės bažnyčios pamokslininkas. Adomo Naruševičiaus siuntimu studijavo Romoje ir Paryžiuje, jo dėka gavo bažnytinių beneficijų. Grįžęs gyveno Varšuvoje, buvo Mniševo klebonas (iki 1794). Po to (?) 6 metus buvo Balstogės mokyklos prorektorius.	1801	1817-03-15, Polockas
5.	Cajetanus Giery(g)k	1744	Lietuvos		Min. nuo 1776/1777	1793-02-02, Ciepliai
6.	Ladislauš Gołaszewski	1719	Lietuvos	Lučiojaus misionierius (min. 1774).	Veikiausiai po 1776	1780-03-22, Polockas

7.	Hieronimus Haraburda	1735	Mazovijos	Nesvyžiaus mokyklos prefektas turbūt iškart po 1773, po to – Cholopieničių mokyklos prorektorius. Vėliau buvo Čerėjos klebonas, Vitebsko-Oršos dekanas (min. 1784–1789), Smolensko kan. (min. 1789). Iš Rusijos imperijos išvarius jėzuitus, kaip senelis iki mirties prisiglaudė pas bazilijonus Čerėjeje.	1802-02-06	1820-07-??, Čerėja
8.	Andreas Jankowski	1717	Lietuvos	Buvo Melnavos kleb. (Livonijos vysk-joje).	1781	1782-09-02, Auleja
9.	Matthaeus Juraha	1744	Lietuvos	1773-11-03 – 12-05 gavo visus aukštesniusius dvasininko šventimus. Vėliau buvo pamokslininkas latvių kalba, kunigavo Bebrenėje ir Rubenėje (maždaug nuo 1783 – min. iki 1800).	1807/1808	1809-03-16, Polockas
10.	Stanislaus Klonowski	1711	Lietuvos	Emeritas (min. 1775). 1775-08-27 krikštijo kūdikį Josvainių parapijoje ⁶ .	1780	1788-08-05, Albrychtovas
11.	Martinus Kuczewski	1719	Mazovijos	Knygų revizorius Romoje, 1773 internuotas Romos profesų namuose.	1779	1782-09-21 Polockas

⁶ LVIA, f. 3002, ap. 9, b. 11 (Josvainių parapijos krikšto metrikų knygos skaitmeninė kopija), l. 117v.

12.	Jacobus Lin(g)kenhejer	1729	Lietuvos	Vilniaus akademijos kanonų teisės profesorius (min. 1774). Emeritas nuo 1778. Vilniaus Šv. Jono bažnyčios rektorius (min. 1778–1779) ⁷ .	Min. nuo 1784/1785	1798-03-05, Daugpilis
13.	Franciscus Loupia	1717	Lietuvos	Po 1773 liko Šventaliepėje ir Rešelyje.	Min. nuo 1776/1777	1791-12-20, Polockas
14.	Franciscus Lubowicki	1724	Mazovijos		Min. nuo 1784/1785 (atvyko iki 1777?)	1801-12-22, Polockas
15.	Xaverius Łomiński	1739	Mazovijos		Min. nuo 1784/1785	1793-07-19, Vitebskas
16.	Dominicus Massulewicz	1744	Lietuvos	Ilūkstės misionarijus 1773–1775, buvo Brastos vaivados Jono Zyberko kapelionas (1781), Dvietės kapelionas/ rektorius (maždaug nuo 1783 – min. iki 1800). 1785 kaip Livonijos vyskijos kunigas aprobuotas nuodėmklausiu Vilniaus vyskijoje.	1802/1803	1810-02-05, Daugpilis
17.	Joannes Pietkiewicz	1740	Lietuvos	1773-11-03 – 12-05 gavo visus aukštesniuosius dvasininko šventimus. Laukesos klebonas / kamendorius (nuo 1773 – min. iki 1809). Livonijos kanauninkas (1800).	1811/1812	1820
18.	Martinus Poczobutt	1728	Lietuvos	Vilniaus universiteto astronomas, Baltojo erelio ir Šv. Stanislovo ordinų riteris, Vilniaus universiteto rektorius 1780–1799, Vilniaus Švč. Trejybės špitolės prepozitas 1780–1805, Anykščių klebonas iki 1807, Smolensko prelatas, dekanas (min. 1807).	1808	1810-02-08, Daugpilis

⁷ VUB RS, f. 2, b. DC 130, l. 134r.

19.	Matthias Rakiety (Rakietti)	1734	Mazovijos	Po 1773 liko Minske darbuotis pamokslininku.	Min. nuo 1784/1785 (maždaug nuo 1780?)	1797-05-03, Polockas
20.	Stanislaus Rostowski	1711	Lietuvos	1774 dar min. Vilniuje.	Maždaug nuo 1776/1777	1784-02-07, Polockas
21.	Joannes Schwartz	1728	Lietuvos		Min. nuo 1784/1785 (maždaug nuo 1782)	1796-08-28, Baltarusija
22.	Antonius Sutocki	1714	Mazovijos	Babruisko mokyklos pamokslininkas (1775).	prieš 1783	1792-07-09, Polockas
23.	Ignatius Zaba	1713	Lietuvos	Vilniaus akademijos rektorius 1774–1779.	1780	1780-09-17, Baltarusija
SCHOLASTIKAI						
1.	Joannes Bogurski	1748	Mazovijos	Kun. (apie 1774), Plocko mokyklos mokytojas 1778–1781, Ježovo (Plocko vysk-joje) klebonas (28 metus).	1802	1806-07-05, Polockas
2.	Thaddaeus Brzozowski	1749	Mazovijos	1773-12-18 – 1774-02-27 gavo visus aukštesniuosius dvasininko šventimus, buvo didikų vaikų dvaro mokytojas, vėliau – Minsko mokyklos mokytojas.	1782 (Draugijos generalinis vyresnysis nuo 1805)	1820-02-05, Polockas
3.	Martinus Heyking	1754	Lietuvos	1774 įstojo į Kraslavos seminariją (Livonijos vysk-joje). 1776 studijavo filosofiją Polocke, kun. apie 1784.	Bent nuo 1776	Atleistas. Liksnos kunigas nuo 1791, Ozolmuižos klebonas 1817–1821, Dukstigalos kapelionas 1829.
4.	Ignatius Jamontt (Jamątt)	1745	Lietuvos	1774-03-13 – 04-02 gavo visus dvasininko šventimus. Ludzos vikaras (1780–1784), Feima- nių vikaras (1784)8.	Bent nuo 1786	1788-05-03, Puša

⁸ Reinio Norkarklo informacija.

5.	Casimirus Kognowicki	1746	Lietuvos	Gardino mokyklos mokytojas (1775–1781). Išleido Adomui Naruševičiui dedikuotą kelionės į Romą aprašymą (Warszawa, 1783). Po 1783 tapo Gardino tribunolo pamokslininku, buvo Gardino mokyklos pamokslininkas (min. 1784). 1789 persikėlė į Sapiegu dvarą ir rašė giminės istoriją. Buvo Lančiūnavos mansonarijus (min. 1781). Ružanų altarista (nuo 1780) ir Dziewiontkovičių klebonas (nuo 1793), 1805-05-20 atsistatydino iš šių beneficijų kaip Smolensko kanauninkas ⁹ .	1805	1825-03-22, Pševorskas
6.	Joseph Łaurynowicz	1756	Mazovijos	Minsko mokyklos mokytojas (min. 1784 – iki 1795). Kun. 1784.	1795	1808-06-25, Orša
7.	Matthias Ołędzki	1746/ 1749	Mazovijos	Minsko mokyklos mokytojas.	Nuo 1774/1775	1816-04-06, Polockas
8.	Thaddaeus Skłodowski	1751	Mazovijos		Min. nuo 1783	1804
9.	Mansuetus Skokowski	1751	Mazovijos	Pinsko mokyklos mokytojas.	1779	1798-02-08, Mstislaulis
10.	Ludovicus Wizgintt	1748	Lietuvos	Mokytojo Ilūkstėje, Šiluvos mansonarijus, min. 1775-07-16 ¹⁰ – 1776-07-18 ¹¹ .	Min. nuo 1784/1785 (maždaug nuo 1780–1782)	1803-01-31 – 03-11, Daugpilis

⁹ VUB RS, f. 57-B54, b. 216 (1782–1827 m. *Liber resignationum*), l. 24r.¹⁰ LVIA, f. 1453, ap. 1, b. 15, l. 27r (kūmas gimtosios Tirkšlių parapijos krikšto metrikų knygoje).¹¹ LVIA, f. 1575, ap. 1, b. 10 (Šiluvos parapijos krikšto metrikų knyga), l. 17r.

11.	Andreas Woydag (Woydak)	1742/1743	Lietuvos	1774-03-13 – 04-02 gavo visus aukštesniusius dvasininko šventimus. Buvo Kietaviškių kamedorius (5 m.), vėliau – Vilniaus Šv. Jono bažnyčios mansionarijus (maždaug nuo 1782 – min. iki 1800).	1802	1814-11-11, Vitebskas
BROLIAI PAGALBININKAI						
1.	Jacobus Grym	1709	Lietuvos		Po 1779	1790-12-16, Polockas
2.	Joseph Jędrzejewski	1717	Lietuvos	1773-09-19 gavo žemesniusius dvasininko šventimus.	1785	1791-05-28, Polockas
3.	Martianus Kościesza	1722	Mazovijos	Po 1773 prekiaavo vynu ir Varšuvoje gavo pensiją.	1785	1792-03-02, Polockas
NAUJOKAI (KLIERIKAI)						
1.	Stanislaus Świętochowski (II metų)	1758	Lietuvos		Min. nuo 1776/1777, kun. 1786	1831-02-09, Stara Vieš
2.	Joannes Zaranek (II metų)	1748	Lietuvos		Min. nuo 1776/1777	1817-10-12, Vitebskas

DAŽNIAU NAUDOTI (IR SPECIALIAI NEDOKUMENTUOTI)
PRIEDŲ ŠALTINIAI

Enciklopedinė literatūra

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995, opracował Ludwik Grzebień, Kraków: WAM, 1996.

Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, *Komisja Edukacji Narodowej, cz. II: Słownik biograficzny*, Warszawa: IHN PAN, 2018.

Spaudiniai

Lietuvos, Mazovijos ir Baltarusijos provincijų metiniai (trumpieji) katalogai (*Catalogi breves*) (įvairių metų ir vietų leidimai).

Archyviniai šaltiniai

Archivio Apostolico Vaticano (AAV)

Nunziatura di Varsavia, t. 119, l. 421r–423v (1775 m. buv. jėzuitų Vilniaus vyskupijoje ir LDK sąrašai).

Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI)

Russia, t. 1032 (Baltarusijos provincijos narių, mirusiųjų, atleistųjų iš Draugijos ir kt. sąrašai).

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS)

f. 43, b. 21288, 21290 (XVIII a. antros pusės dvasininkų šventimų registrai).

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (LNMMB RKRS)

f. 203, bylos nenumeruotos (1778 ir 1800 m. Vilniaus vyskupijos kunigų registrai).

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

f. 694, ap. 1, b. 59 (1781–1790 m. metinės žinių apie Vilniaus vyskupijos dekanatų parapijas suvestinės).

f. 694, ap. 1, b. 3503 (1784 m. Vilniaus vyskupo kurijos išduotų dokumentų registras).

Rusijos valstybės istorijos archyvas (RVIA)

f. 822, ap. 12, b. 2943 (1797 m. informacija apie Vilniaus vyskupijos beneficijas ir dvasininkus).

Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas (RVSAA)

f. 1603, ap. 1, b. 79, l. 35r–38v (1774 m. liepos 10 d. buv. jėzuitų LDK sąrašas).

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS)

f. 57-B53, b. 1413 (1780–1781 m. Vilniaus vyskupo kurijos išduotų dokumentų registras).

f. 57-B53, b. 1414 (1785 m. Vilniaus vyskupo kurijos išduotų dokumentų registras).

f. 57-B53, b. 1417 (1789 m. Vilniaus vyskupo kurijos išduotų dokumentų registras).

ON BOTH SIDES OF THE BORDER: RELATIONS OF THE JESUITS IN WHITE RUSSIA AND THE FORMER JESUITS IN LITHUANIA AFTER 1773

Summary

The paper examines the way in which the Jesuits in the Russian Empire, preserved by Empress Catherine II, and the former Jesuits active in the Polish-Lithuanian Commonwealth dealt with problem of their identity and obedience. It appears that 61 (out of 200) members of the Masovian and Lithuanian Jesuit provinces in the territory annexed by Russia in 1772 left the Society sooner or later. Approximately half of them did it shortly after 1773, and this can be regarded as a protest against the refusal of the empress to publish the papal brief abolishing the Society of Jesus and as readiness to obey the orders of the pope, albeit without official promulgation. Half of the students left the Society, and this can be explained by the fact that they had not taken their final vows yet and their bond with the Society, due to a shorter period of membership, was not as strong as

that of the 'veterans'. However, about a quarter of priests and lay brothers, many of them already after final vows, also decided to leave the Society.

Conversely, 37 former members of the Lithuanian and Masovian provinces, at certain moments sooner or later (the last one, in 1811/1812) rejoined their former companions active in the Russian Empire (in the Province of White Russia). The most active was the first decade (1774–1784), during which nearly two-thirds of the mentioned group re-entered the Society of Jesus. However, the number of those who re-entered in the late period, after 1801, is significant; perhaps they were encouraged by the official recognition of the Society in Russia by the pope.

From the correspondence of the applicants and Jesuit superiors in White Russia, it appears that not always the wishes of re-entering were approved. Negative answers might have been related to the situation in the province (e.g., many young candidates, small living space) and to the actual personalities, both of the superiors (stricter or more willing) and the applicants. Sometimes other forms of restoring the bond with the Society were proposed, such as private renovation of the vows, participation in the merits of the Society, remembrance in prayers after death.